

Anna Obara-Pawłowska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

<https://orcid.org/0000-0002-5507-4336>

e-mail: anna.obara-pawlowska@mail.umcs.pl

Długoszowa narracja o dwóch krzywoprzysięstwach
króla Władysława Warneńczyka

Narrative by Jan Długosz About Two Perjuries of King Władysław III of Poland

ABSTRACT

The aim of this article is to analyse records in the *Annals or Chronicles of the Famous Kingdom of Poland* by Jan Długosz about two perjuries which were supposedly perpetrated by King Władysław III of Poland at the time of fights against Turks in 1443–1444. The first perjury was related to the abrogation of the Treaty of Szeged sworn by the ruler, which was meant to end the war with Turkey. This topic, confirmed in other sources, has been the subject of historians’ studies for a long time. The second falsehood, so far treated by scholars rather marginally as a kind of addition to the narrative on a sinful life of the young ruler, was to be based on breaking a promise made to God about rectifying his immoral behaviour. However, a careful analysis of the description of the events in 1444 allows to state that Długosz referred to the issues of the King’s violation of the peace

PUBLICATION INFO				
				e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
				
THE AUTHOR’S ADDRESS: Anna Obara-Pawłowska, the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, 4A Maria Curie-Skłodowska Square, Lublin 20-031, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin				
SUBMITTED: 2022.12.18	ACCEPTED: 2024.03.16		PUBLISHED ONLINE: 2024.10.22	
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh			EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl	
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS				

treaty with Turkey rather superficially. In contrast, he strongly emphasized the motive for the (alleged) failure to keep the oath given to God. The article will trace and explain the associations between the narratives by Długosz on the ruler's two perjuries. It will be equally important to indicate their significance not only in the Varna narrative, but also for the historiosophical vision presented in the *Annals*. The analysis and comparison of the relevant excerpts from the work of the Cracow canon will be preceded by an insight into the earliest stage in which the tradition about Władysław-the perjurer had started to take shape in Europe.

Key words: Jan Długosz, *Annals*, Władysław III of Poland, perjury, battle of Varna, fifteenth century, medieval historiography

STRESZCZENIE

Celem niniejszego artykułu jest analiza przekazów zawartych w *Rocznikach*, czyli *kronikach sławnego Królestwa Polskiego* Jana Długosza na temat dwóch krzywoprzysięstw, jakich miał dopuścić się król Władysław III Warneńczyk w czasie walk z Turkami w latach 1443–1444. Pierwsze wiązało się z wypowiedzeniem zaprzysiężonego przez władcę traktatu z Szeged, który miał zakończyć wojnę z Turcją. Zagadnienie to, poświadczane w innych źródłach, od dawna stanowiło przedmiot dociekań historyków. Drugie wiarołomstwo, traktowane do tej pory przez badaczy raczej marginalnie, jako swego rodzaju dodatek do narracji o grzesznym życiu młodego władcy, miało polegać na złamaniu danego Bogu przyrzeczenia poprawy niemoralnego zachowania. Tymczasem uważna lektura opisu wydarzeń z 1444 r. pozwala stwierdzić, że Długosz dość powierzchownie odnosił się do kwestii złamania przez króla traktatu pokojowego z Turcją. Bardzo mocno wyeksponował za to wątek (rzekomego) niedotrzymania ślubowania złożonego Bogu. W artykule podjęta zostanie próba prześledzenia i wyjaśnienia relacji zachodzących między Długosзовymi opowieściami o dwóch krzywoprzysięstwach władcy. Równie istotne będzie wskazanie ich znaczenia nie tylko dla samej narracji warneńskiej, lecz także dla wizji historiozoficznej zawartej na kartach *Roczników*. Analiza i porównanie stosownych fragmentów dzieła kanonika krakowskiego zostanie poprzedzona przybliżeniem najwcześniejszego etapu formowania się na terenie Europy tradycji o krzywoprzysiężcy Władysławie.

Słowa kluczowe: Jan Długosz, *Roczniki*, Władysław III, krzywoprzysięstwo, bitwa pod Warną, XV w., historiografia średniowieczna

Jednym z ciekawszych fragmentów *Roczników*, czyli *kronik sławnego Królestwa Polskiego* Jana Długosza jest ten poświęcony bitwie pod Warną z 10 listopada 1444 r.¹ Kronikarz opisując okoliczności, przebieg i konsekwencje epizodu zmagania chrześcijan z Turkami, położył duży nacisk na wyjaśnienie przyczyny przegranej wojsk dowodzonych przez króla Władysława. Wydaje się, że w tym konkretnym przypadku chodziło nie tylko o dopełnienie kronikarskiego obowiązku. Równie istotne było wpisanie tego wydarzenia w kontekst rozważań o konsekwencjach relacji człowieka z Bogiem oraz ocen moralnych formułowanych przez

¹ J. Długosz, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 11–12, consilium red. C. Baczkowski et al., Varsaviae 2001 [dalej: Ann., lib. (numer księgi)].

kronikarza. Długosz, chcąc wyjaśnić, a przy okazji uzasadnić rozmiar tragedii, musiał sięgnąć po odpowiednie argumenty. Narzędziem, za pomocą którego realizował to zadanie, było powielanie na kartach dzieła informacji o dwóch krzywoprzysięstwach, jakich miał dopuścić się młody władca przed starciem na polach warneńskich. Postępek ten w okresie średniowiecza uznawano za ciężką zbrodnię². Pierwsze przeniewierstwo polegało na niedotrzymaniu przysięgi złożonej przy zawieraniu pokoju z Turkami, drugie zaś wiązało się ze złamaniem przyrzeczenia danego Bogu w czasie kampanii wojennej z przełomu lat 1443–1444. Konsekwencją nieodpowiedzialnego zachowania monarchy było sprowokowanie gniewu oraz kary Bożej, jaka nieuchronnie musiała spaść na winowajcę. Celem artykułu jest dokładne przeanalizowanie oraz porównanie fragmentów dzieła kanonika krakowskiego poświęconych krzywoprzysięstwom popełnionym przez Władysława III. Pozwoli to odpowiedzieć na pytanie, czy tradycje o dwóch wiarołomstwach panującego funkcjonowały niezależnie obok siebie, czy też można wskazać na pewne korelacje zachodzące między nimi. Kolejnym ważnym zadaniem będzie wskazanie funkcji, jakie mogły pełnić wiadomości o (rzekomych) przeniewierstwach monarszych w całej narracji warneńskiej Długosza. Jest to o tyle zasadne, że utrwalony na kartach *Roczników* przekaz o bitwie stanowił podstawę i punkt odniesienia dla rozważań prowadzonych w kolejnych stuleciach. Oznacza to, że na poziomie faktograficznym czy formułowanych ocen kolejni autorzy, pisząc o bitwie pod Warną, wykorzystywali – bezpośrednio lub pośrednio – ustalenia piętnastowiecznego dziejopisa³, kreując tym samym pamięć o tym wydarzeniu wśród późniejszych odbiorców⁴. Analiza Długoszowych przekazów o krzywoprzysięstwach Władysława III pozwoli też lepiej zrozumieć samą relację kronikarza o starciu pod Warną i następstwach tego wydarzenia. W artykule pominięto kwestię przeglądu XIX-, XX- i XXI-wiecznej literatury historycznej odnoszącej się

² Z. Młynarczyk, *Fałszywe zeznania w polskim prawie karnym*, Warszawa 1971, s. 8–9; J. Syryjczyk, *Krzywoprzysięstwo w systematyce kanonicznego prawa karnego*, „Prawo Kanoniczne: Kwartalnik Prawno-Historyczny” 1991, 34, 1–2, s. 123.

³ J. Tazbir, „*Krzywoprzysięzca Władysław*” w opinii potomnych, „Kwartalnik Historyczny” 1985, 92, 3, s. 515–516. Badacz ten stwierdził, że porównywanie kolejnych, uporządkowanych chronologicznie fragmentów dzieł polskich dziejopisów z XVI w. prowadzi do wniosku, że przepisywali od siebie nawzajem, a poszczególne relacje różnią się między sobą liczbą przywoływanych szczegółów i objętością (*ibidem*).

⁴ Więcej na temat sposobu funkcjonowania tradycji warneńskiej w polskich dziełach historycznych z XV i XVI stulecia vide: A. Obara-Pawłowska, *Pamięć o bitwie pod Warną w polskich źródłach historiograficznych do końca XVI wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2021, 148, 3, s. 463–486.

do problemu krzywoprzysięstwa, jakiego Władysław dopuścił się wobec strony tureckiej.

Opis kampanii warneńskiej Władysława III zawarty w *Rocznikach* powstał w odstępie około 20 lat od bitwy pod Warną. Przyjmuje się, że pierwsza wersja zapisu Długosza powstała przed 1461 r.⁵ Mamy więc tutaj do czynienia z relacją osoby, która co prawda nie była bezpośrednim świadkiem opisywanych wydarzeń, ale żyła w czasach, w których się one rozgrywały. Kronikarz, znany z zamiłowania do tematyki militarnej⁶, poświęcił wiele uwagi okolicznościom, przygotowaniom i przebiegowi samej bitwy. W jej odtwarzaniu posiłkował się w dużej mierze informacjami zawartymi w liście Andrzeja de Palatio, papieskiego kolektora dziesięciny w Polsce w latach 1442–1445 i uczestnika wydarzeń⁷. List ten datowany jest na maj 1445 r., a jego odbiorcą był kardynał Ludwik tytułu św. Wawrzyńca w Damaszku. Długosz konstruując swoją narrację o kampanii warneńskiej, obficie korzystał z treści epistoły. Do *Roczników* wprowadził całe jej fragmenty, uzupełnione własnymi odautorskimi komentarzami⁸. Kronikarz mógł też posilkować się relacjami uczestników starcia, którzy przeżyli i powrócili do ojczyzny. Jednocześnie, jako bliski współpracownik biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego – kreatora polityki wewnętrznej i zagranicznej Królestwa Polskiego w okresie najpierw małoletności, a potem ciągłego pobytu Władysława na Węgrzech – Długosz był zaznajomiony z ocenami kampanii warneńskiej formułowanymi przez środowisko związane z hierarchą kościelną⁹. Oleśnicki pozostawał również w kontakcie z przedstawicielami Kościoła powszechnego, którzy formułowali swoje sądy na temat przyczyn klęski. Szczególne znaczenie odgrywała postać włoskiego intelektualisty Eneasza Sylwiusza Piccolominiego, który w sposób bardzo stronniczy ocenił poczynania króla w trakcie bitwy, wprost oskarżając go o przyczynienie się do spektakularnej porażki¹⁰.

⁵ W. Semkowicz-Zarembina, *Powstanie i dzieje autografu Annalium Jana Długosza*, Kraków 1952, s. 51; eadem, *Przedmowa*, w: *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 1–2, red. J. Dąbrowski, Warszawa 2012, s. 46, 51.

⁶ J. Ptak, *Bitwy w Rocznikach Jana Długosza*, w: *Jan Długosz – w kręgu badań historyków i literaturoznawców*, red. T. Giergiel, Sandomierz 2017, s. 141 i nn.

⁷ A. Prochaska, *List Andrzeja de Palatio o klęsce warneńskiej*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1882, s. 97–113.

⁸ *Ibidem*, passim; *Rozbiór krytyczny Annalium Poloniae Jana Długosza z lat 1385–1444*, t. 1, oprac. S. Gawęda et al., Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, s. 332–342.

⁹ O roli i wpływie Zbigniewa Oleśnickiego na twórczość Jana Długosza vide: J. Nikodem, *Zbigniew Oleśnicki w dziełach Jana Długosza*, „Nasza Przyszłość” 1997, 87, s. 73–121.

¹⁰ Więcej na temat korespondencji między Oleśnickim a Piccolominim w dalszej części artykułu.

Informacje zawarte w *Rocznikach* o pierwszym krzywoprzysięstwie popełnionym przez Władysława pozostają ściśle związane z traktatem pokojowym zawartym z Turcją na prośbę sułtana Murada II. Od połowy 1443 do początku 1444 r. armia węgierska prowadziła działania wojenne na Półwyspie Bałkańskim, zadając Turkom pewne straty (m.in. odzyskano Nisz i Sofię). Po zwycięskim powrocie do Budy do króla zaczęły napływać listy z gratulacjami wraz z prośbami o kontynuowanie walk przeciwko niewiernym. Długosz w stosownym fragmencie swojego dzieła przytoczył *in extenso* list przesłany Władysławowi przez księcia Mediolanu Filipa Marię Viscontiego. Władca ten wiązał ostateczne pokonanie Turków przez króla Węgier z zapewnieniem bezpieczeństwa Półwyspowi Apenińskiemu i całej Europie¹¹. W kwietniu 1444 r. na sejmie budzińskim zapadła najprawdopodobniej decyzja o kontynuowaniu wojny z Turcją. Informację o gromadzeniu środków finansowych i sprzętu potrzebnego do prowadzenia wojny przekazał Długosz¹². W ogłoszonym 18 kwietnia 1444 r. dekreście sejmu w Budzie nie ma jednak ani słowa na temat dalszego prowadzenia lub nie działań zbrojnych¹³. Zdaniem Jana Dąbrowskiego na sejmie starły się ze sobą dwa stronnictwa działające w otoczeniu króla. Jedno opowiadało się za zawarciem pokoju, drugie zaś za dalszym prowadzeniem działań zbrojnych. Ostatecznie zwolennikom zorganizowania nowej wyprawy udało się pozyskać króla oraz część możnych, zarówno świeckich, jak i duchownych. Jak konkluduje badacz, sejm nie sprzeciwił się wyprawie, wyrażając jedynie „moralne poparcie”. Oznaczało to, że jej finansowanie miało pochodzić od chętnych osób prywatnych, z subsydiów papieskich oraz zwyczajnych dochodów królewskich¹⁴.

Sytuacja międzynarodowa oraz wewnętrzna państwa osmańskiego w owym czasie¹⁵ sprawiła jednak, że sułtan zainteresowany był zawar-

¹¹ Ann., lib. 11–12, s. 291–294. Więcej na temat tego oraz listów innych monarchów chrześcijańskich, jakie napływały do Budy po kampanii 1443 r., vide: A.F. Grabski, *Polska w opiniach Europy Zachodniej XIV–XV w.*, Warszawa 1968, s. 401–403; J. Jefferson, *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad. The Ottoman-Christian Conflict from 1438–1444*, Leiden–Boston 2012, s. 368–369.

¹² Ann., lib. 11–12, s. 296.

¹³ *Decreta Regni Hungariae 1301–1457*, red. F. Döri, G. Bónis, V. Bácskai, Budapest 1976, s. 325–337.

¹⁴ J. Dąbrowski, *Władysław I Jagiellończyk na Węgrzech (1440–1444)*, Warszawa 1922, s. 139–140; podobnie J. Jefferson, *The Holy*, s. 378–379.

¹⁵ W tym czasie przeciwko Muradowi występował zbrojnie władca Karamanu – Ibrahim, podlegający do tego przez Bizantyjczyków. Na obszarze Półwyspu Bałkańskiego coraz większe kręgi zataczało powstanie Skanderbega w Albanii, z kolei bizantyjski despota Morei – Konstantyn – wkroczył na tereny centralnej Grecji, zajmując Ateny i Teby. Jednocześnie niepowodzenia wojenne w walce z wojskami chrześcijańskimi w latach 1442–1443

ciem pokoju z Węgry. Muradowi II udało się pozyskać dla swych planów despotę serbskiego Jerzego Brankowicza¹⁶, który na sejmie węgierskim opowiadał się za zaniechaniem dalszej wojny. Król postanowił wysłać posłów na rozmowy z Turkami. Rokowania zakończyły się w Adrianopolu w dniu 12 czerwca 1444 r., kiedy sułtan podpisał i potwierdził przysięgą bardzo korzystny z punktu widzenia strony chrześcijańskiej pokój z Węgry. Strona turecka zobowiązywała się zwrócić całą Serbię i część Albanii (w tym 24 twierdze i zamki leżące za Dunajem), wcześniej zabrane przez Osmanów, despotie serbskiemu Jerzemu Brankowiczowi. Godzono się na uwolnienie jeńców chrześcijańskich, wśród których znajdowali się dwaj synowie Jerzego, oraz na wypłacenie 100 000 dukatów tytułem odszkodowań wojennych. Sułtan proponował zawarcie pokoju – wieczystego bądź na czas określony – w zależności od woli króla Węgier¹⁷. Zapowiedział przy tym wysłanie do Władysława swego posła, w obecności którego młody król miał zaprzysiąc warunki pokojowe, wedle zasad religii chrześcijańskiej¹⁸, co miało nastąpić później w Szegedynie. Wkrótce po ich zaprzysiężeniu władca Węgier i Polski odstąpił pokoju i ogłosił wyprawę zbrojną przeciwko Turcji¹⁹. Zagadnienia dotyczące traktatu szegedyńskiego oraz kwestia jego zerwania przez Władysława od wielu lat budziły zainteresowanie współczesnej historiografii polskiej. Kontrowersje dotyczyły przede wszystkim tego, czy pokój

oraz pustki w skarbcu monarszym powodowały niezadowolenie poddanych sułtana, z których część kwestionowała jego zdolność do dalszego sprawowania władzy (S.J. Shaw, *Historia Imperium Osmańskiego i Republiki Tureckiej*, t. 1, 1280–1808, Warszawa 2012, s. 98–99; M. Salomon, *Bizancjum wobec wyprawy warneńskiej*, w: *Świat chrześcijański i Turcy osmańscy w dobie bitwy pod Warną*, red. D. Quirini-Popławska, Kraków 1995, s. 79–83).

¹⁶ Więcej vide: J. Dąbrowski, *Władysław*, s. 146–148; M. Spremić, *Despota serbski Jerzy Branković i bitwa pod Warną w 1444 roku*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 1997, 8, s. 39–50; P. Wróbel, *Udział państw zachodnich Bałkanów w wyprawach antytureckich Władysława Jagiellończyka i następstwa klęski warneńskiej dla ich położenia politycznego*, w: *Świat*, s. 98–99. Osobą, która ułatwiła podjęcie rozmów między władcą serbskim i tureckim, była Mara, córka Jerzego i jedna z żon Murada. Mara za pośrednictwem pewnego mnicha nawiązała kontakt z ojcem i zachęciła go do podjęcia rozmów ze stroną turecką (M. Spremić, *op. cit.*; I. Czamańska, *Chrześcijańskie małżonki sułtanów tureckich. Małżeństwa polityczne w Imperium Osmańskim w XIV i XV wieku*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 2013, 20, s. 59).

¹⁷ J. Dąbrowski, *Władysław*, s. 152–153.

¹⁸ E. Potkowski, *Warna 1444*, Warszawa 2004, s. 147.

¹⁹ We współczesnej historiografii polskiej przyjmuje się, że król zaprzysiął traktat 1 sierpnia, a zerwał go już 4 sierpnia 1444 r. O innych propozycjach datacji vide: K. Łukasiewicz, *The Real Date of the Szeged Manifesto*, „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae” 2007, 60, 4, s. 447–454. Aktualne podsumowanie stanu badań związanych z przyjęciem traktatu pokojowego z Turcją vide: J. Jefferson, *The Holy*, s. 406–418.

z Turcją został zawarty za wiedzą króla Węgier i Polski, a co za tym idzie, czy fakt zaprzysiężenia go przez młodego monarchę w ogóle miał miejsce²⁰. Z kolei sama porażka chrześcijan pod Warną wywarła ogromne wrażenie w Europie²¹ i sprowokowała pytania o powody niepowodzenia.

²⁰ Swego czasu wątpliwości co do zawarcia traktatu w Szegedynie przez Władysława III wysunął Antoni Prochaska. Przyjmując list Andrzeja de Palatio jako najbardziej wiarygodne źródło dla badań nad okolicznościami prowadzącymi do wznowienia działań zbrojnych przez stronę chrześcijańską, historyk uznał, że pokój z Muradem zawarli jedynie Jan Hunyady i Jerzy Branković, bez wiedzy króla. Narracja taka pozwalała uznać wszelkie oskarżenia wysuwane pod adresem władcy o popełnienie krzywoprzysięstwa za bezpodstawne (A. Prochaska, *Uwagi krytyczne o klęsce warneńskiej*, Kraków 1900, s. 3, 11–13). Do najbardziej znanego w historiografii polskiej sporu o rolę króla w zawieraniu traktatu z Turkami doszło między Oskarem Haleckim a Janem Dąbrowskim. Pierwszy, wychodząc od ustaleń Prochaski, konsekwentnie twierdził, że monarcha nie ratyfikował traktatu i nie złożył przysięgi. Warunki pokoju miały zostać wynegocjowane przez Hunyadyego i Brankovicia, o czym monarcha nie wiedział. Ponadto Halecki uznał, że warunki ustalone w Adrianopolu były z punktu widzenia monarchy polskiego i węgierskiego niekorzystne. Podstawą do odrzucenia przez badacza możliwości złożenia przysięgi przez króla była deprecjacja – jako niewiarygodnych – przekazów Długosza i Piccolominiego oraz milczenie kronik tureckich na temat wiarołomstwa władcy chrześcijańskiego (O. Halecki, *Nowe uwagi krytyczne o wyprawie warneńskiej*, „Rozprawy PAU Wydziału Historyczno-Filozoficznego” seria II, 1939, 45, 5, *passim*; idem, *The Crusade of Varna. A Discussion of Controversial Problems*, New York 1943; idem, *Spór o Warneńczyka*, „Teki Historyczne” 1958, 9, s. 16–34). Z kolei Jan Dąbrowski w wydanej w 1922 r. pracy o pobycie Władysława III na Węgrzech stał na stanowisku, że przygotowywany przez kilka miesięcy traktat pokojowy został przez króla zawarty i zaprzysiężony 1 sierpnia 1444 r. w Szegedynie. Już 4 sierpnia odwołano go. Asumptem do zerwania traktatu były zabiegi podejmowane przez stronnictwo wojenne działające w najbliższym otoczeniu króla, jego najważniejszym reprezentantem pozostawał Cesarini, oraz informacja o wypłynięciu floty papiesko-weneckiej w kierunku Dardaneli (J. Dąbrowski, *Władysław*, s. 132–197). W kolejnej publikacji, ogłoszonej w języku polskim już po śmierci autora, Dąbrowski podtrzymywał swoje tezy oraz przybliżył odbiorcom nowe, dotąd nieznane źródła dotyczące działalności wysłanników negocjujących pokój między Węgrami i Turcją w Adrianopolu w czerwcu 1444 r. Był to zbiór listów pozostawionych przez włoskiego humanistę i agenta papieskiego Cyriaka z Ankony. W tych materiałach, opublikowanych przez rumuńskiego historyka Franciszka Palla, polski badacz znalazł potwierdzenie hipotezy o zatwierdzeniu porozumienia pokojowego przez króla Węgier (J. Dąbrowski, *Rok 1444. Spór o traktat szegedyński*, Wrocław 1966). Ustalenia krakowskiego mediewisty zostały zaakceptowane przez naukę polską (J. Tazbir, „Krzywoprzysięzca”; E. Potkowski, *Warna*; D. Kołodziejczyk, *Traktat szegedyński odnaleziony?*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 1997, 8, s. 119–128; idem, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th Century). An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents*, Leiden–Boston–Köln 2000, s. 100–109; S. Sroka, *Sława, chwała, plotka: Władysław Warneńczyk jako król Węgier*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2016, 15, 2, s. 103–126).

²¹ A.F. Grabski, *Polska*, s. 403–411.

Od samego początku jako jedną, czasami jedyną, przyczynę klęski wskazywano złamanie przysięgi danej stronie tureckiej przez młodego władcę chrześcijańskiego w czasie zawierania pokoju. W Europie doby średniowiecza krzywoprzysięstwo rozumiano jako „wezwanie Boga na świadka fałszywie składanego oświadczenia”, co równało się z obrazą majestatu Najwyższego²². Takie zachowanie nie tylko stanowiło naruszenie norm społecznych czy podważało międzyludzkie zaufanie, ale przede wszystkim miało skutkować nieszczęściami zsyłanymi przez rozgniewaną Istotę Boską²³. Pierwsze informacje łączące złamanie przez króla zaprzysiężonego traktatu pokojowego z późniejszą klęską pod Warną pojawiły się tuż po bitwie. Ich autorem był włoski duchowny Eneaszy Sylwiusz Piccolomini. Taka narracja pojawił się w jego listach do Zbigniewa Oleśnickiego z 13 września 1445 r. oraz do biskupa Pasawy Leonarda z 28 października 1445 r.²⁴ W epistołach najpełniej zmanifestowała się skrajnie antypolska postawa purpurata, który nie szczędził różnego rodzaju oskarżeń wysuwanych pod adresem Władysława III²⁵. Jednym z nich było wyraźne stwierdzenie, że złamanie przysiężenia danego Turkom bezpośrednio przyczyniło się do klęski chrześcijan pod Warną²⁶. Eksponowanie motywu wiarołomstwa stanowiło ważny element w konstruowaniu negatywnego przekazu o przedstawicielu dynastii jagiellońskiej. Listy Włocha były znane w Polsce od drugiej połowy XV w. Najpierw krążyły w formie rękopiśmiennej, później drukowanej²⁷. Zapoznanie się z nimi, a w niektórych przypadkach przyswojenie przekonań i argumentacji Eneasza przez przedstawicieli polskich elit intelektualnych i politycznych nie nastroczało więc wielkiego problemu.

²² P. Rogowski, *Przysięga w średniowiecznym prawie polskim*, Lublin 2016, s. 204.

²³ *Ibidem*; J. Syryjczyk, *op. cit.*, s. 126.

²⁴ *Enee Silvii Piccolominei epistolarium seculare complectens De duobus amantibus, De naturis equorum, De curialium miseriis*, post R. Wolkan iterum recognouit edidit A. van Heck, Città del Vaticano 2007, nr 179, s. 456–457; nr 192, s. 487–488.

²⁵ R. Ojrzyński, *Obraz Polski i Polaków w pismach Eneasza Sylwiusza Piccolominiego (papieża Piusa II)*, Warszawa 2014, s. 77–93.

²⁶ Jednocześnie Włoch stanowczo wypowiadał się przeciwko pojawiającym się wówczas pogłoskom o możliwości ocalenia Władysława Jagiellończyka. Było to niezwykle istotne dla podniesienia do godności króla Węgier Władysława Pogrobowca, wspieranego przez dwór wiedeński i pozostającego na jego usługach Sienieńczyka (*ibidem*, s. 80–81).

²⁷ M. Chachaj, *Znajomość dzieł Eneasza Sylwiusza Piccolominiego w dawnej Polsce*, „Czaszy Nowożytny” 1998, 4, s. 114–117. Pierwszy poświadczony kodeks zawierający listy Piccolominiego dotarł do Krakowa w 1451 r. Jego odbiorcą był Zbigniew Oleśnicki (A. Modlińska, *Piętnastowieczny kodeks rękopiśmienny z listami i mowami Eneasza Sylwiusza Piccolominiego w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2004, 84, s. 191).

Pewne zmiany w modelowaniu pamięci o krzywoprzysięstwie strony chrześcijańskiej pojawiły się w późniejszych pismach Piccolominiego. W dziele *Historia Austriasis* (1452–1458) przysły papież obarczył winą za złamanie pokoju z Turkami kardynała Juliana Cesariniego²⁸. Konstatacja ta w żaden sposób nie podważała mocy prawnej pokoju zawartego z niewiernymi²⁹. Stosunek włoskiego duchownego do kwestii przysięgi składanej przedstawicielom innej religii uległ zmianie na kartach dzieła *De Europa* (1458). Włoch wskazywał tam, że pokój z 1444 r. zawarty z wyznawcami Mahometa został unieważniony przez papieża Eugeniusza. Decyzja papieska skłoniła Władysława do odwołania porozumienia i rozpoczęcia nowej wojny z Turcją³⁰. Z fragmentu tego jednoznacznie wynika, że Piccolomini nie negował tu prawa głowy Kościoła do rozstrzygania o ważności umów z innowiercami oraz nie obarczał już otoczenia monarszego czy samego panującego winą za złamanie przysięgi. Ta rozpoznana we współczesnej historiografii zmiana poglądów duchownego zaszła – jak się przypuszcza – pod wpływem Zbigniewa Oleśnickiego³¹. Trudno jednak przyjąć za pewnik, że odbiorcy twórczości Włocha dostrzegali ową przemianę. O wiele bardziej prawdopodobne jest, że traktowali je instrumentalnie, a na kartach dzieł Włocha szukali uzasadnienia własnych opinii czy osądów³². Przekazy Piccolominiego o złamaniu przysięgi przez króla i jego najbliższe otoczenie kształtowały, a w niektórych przypadkach kreowały pamięć o krzywoprzysięstwie Władysława

²⁸ *At Hungari per idem tempus, quamvis pacem temporaneam et iuratam cum Turchis haberent [...] hortante Iuliano cardinali qui ab Eugenio instructam classem in Elespontum missam aiebat ecclesie ac ducis Borgundie sumptibus nec iuramentum valuisse dicebat contra salutem Christiane religionis factum, Vladislaum regem in bellum duxerunt* (Eneas Silvius Piccolomini, *Historia Austriasis*, w: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum, Nova series*, t. 1, Einteilung von M. Wagendorfer, hrsgs. von J. Knödler und M. Wagendorfer, Hannover 2009, s. 18). Fragment ten jest wart szczególnej uwagi ze względu na fakt, że podobne ujęcie przeniewierstwa dokonanego przez stronę chrześcijańską będzie pojawiać się w wielu późniejszych utworach historiograficznych.

²⁹ O. Halecki, *Notwe*, s. 59.

³⁰ *Scriptis igitur cardinali nullum ualere fedus, quod se inconsulto cum hostibus religionis percussus esset. Vladislao regi Polonie, qui eo tempore Hungariam occupabat, uti conuenta dissolueret imperavit, iuramenta remisit, nouum instaurari bellum cum precibus, tum minis extorsit, Eneas Silvii Piccolominei postea PII PP. II De Europa*, edidit commentarioque instruxit A. van Heck, Città del Vaticano 2001, s. 69). Więcej na temat interpretacji i znaczenia tego fragmentu vide: R. Ojrzyński, *op. cit.*, s. 145–146.

³¹ I. Zarębski, *Stosunki Eneasza Sylwiusza Piccolominiego z Polską i Polakami*, Kraków 1939, s. 126–130; A.F. Grabski, *Polska*, s. 414–415; R. Ojrzyński, *op. cit.*, s. 116–120.

³² M. Chachaj, *op. cit.*, s. 125.

Jagiellończyka, stając się podstawą dla poglądów formułowanych na kartach późniejszych dzieł historiograficznych.

Na gruncie polskim niebagatelne znaczenie dla upowszechnienia się opinii o krzywoprzysięstwie Władysława wywarł list datowany z Perugii³³ na 24 czerwca 1445 r. Jego autorstwo przypisywano niejakiemu Ambrożemu z Moraw. Piszący potwierdził fakt zaprzysiężenia pokoju przez Władysława oraz wskazał na sprawczą rolę kardynała Cesariniego w zerwaniu traktatu z Turcją, czego konsekwencją była przegrana wojsk chrześcijańskich w Bułgarii. W liście pojawił się również motyw przemowy sułtana, który wzywał Boga chrześcijańskiego do ukarania wiarołomnego króla, niezważającego na fakt zaprzysiężenia pokoju na hostię³⁴. List Ambrożego odegrał istotną rolę w kształtowaniu tradycji warneńskiej w Europie Środkowej, a szczegóły w nim zawarte były wykorzystywane przez późniejszych kronikarzy³⁵.

Innym przykładem bardzo wczesnego powiązania porażki chrześcijan z karą za złamanie przysięgi przez monarchę stanowił wiersz *Ego Wladislaus*. Powstanie tego utworu datuje się na lata 1445–1447, a autorstwo przypisuje się jakiemuś polskiemu zwolennikowi husytyzmu³⁶. W utworze, który przybrał formę listu Władysława do Węgrów i Polaków, król wyjaśniał, że decyzję o wypowiedzeniu bitwy podjął na skutek rozgrzeszenia krzywoprzysięstwa, jakiego udzielił mu kardynał Julian, oraz zwodniczych rad, które otrzymał:

Julianus pater qui me de periurio resoluit ter,
Is me deceptit dum prosperatum me fore concepit,
Consilio friuolo quod nunc dicere nolo
Spondendo subsidia maricolarum impija
Per que sum deceptus et pure iam arguit actus³⁷.

³³ Przyjmuje się, że w rzeczywistości list ten miał powstać na terenie Czech (A.F. Grabski, *Wiersze o kłęsce warneńskiej: z dziejów okolicznościowej poezji politycznej w Polsce w XV w.*, „Prace Polonistyczne” 1967, 23, s. 38).

³⁴ Fr. Ambrosius O.S. Aug., *Epistula de clade Varnensi*, wyd. R. Ganszyniec, „Kwartalnik Historyczny” 1925, 39, 3, s. 517–521.

³⁵ A.F. Grabski, *Polska*, s. 411–448; idem, *Wiersze*, s. 42; J. Tazbir, „Krzywoprzysięzca”, s. 513. Przekaz o przemowie sułtana, domagającego się kary Niebios na krzywoprzysięcę Władysława, na karty kronik polskich po raz pierwszy wprowadził Bernard Wapowski (A. Obara-Pawłowska, *Pamięć*, s. 470).

³⁶ Więcej o tym utworze vide: J. Nowak-Dłużewski, *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Średniowiecze*, Warszawa 1963, s. 77–78; A.F. Grabski, *Wiersze*, s. 33–47.

³⁷ *Ego Wladislaus Polonorum quondam sincera aderam laus*, cyt. wg wydania krytycznego tekstu łacińskiego w: A.F. Grabski, *Wiersze*, s. 52–54.

Andrzej F. Grabski podkreślał, że utwór ten wpisywał się w toczącą się tuż po bitwie pod Warną dyskusję nad przyczynami klęski oraz losem monarchy. Autor poematu jednoznacznie opowiedział się po stronie antykrucjatowej koncepcji narracji o bitwie pod Warną³⁸. Z punktu widzenia prowadzonych tu rozważań szczególnie istotne pozostaje wyraźne wyartykułowanie w poemacie, iż król nie dopuścił się przemieszczenia sam z siebie, ale został do tego nakłoniony przez przedstawiciela Stolicy Apostolskiej. Chociaż nie uchroniło to młodego władcy przed karą niebios, to jednak nie czyniło go całkowicie odpowiedzialnym za późniejszą klęskę. Podmiot liryczny kreuje się na ofiarę nieuczciwości doradców, których autorytetowi zawierzył. Wiersz należy uznać za jeden z najwcześniejszych na ziemiach polskich znanych przykładów pomniejszania roli panującego w podjęciu decyzji o złamaniu zaprzysiężonego traktatu.

Informacje o krzywoprzysięstwie króla Władysława wobec Turków przenikały także na karty polskich źródeł historiograficznych powstających w XV w. Zalicza się do nich dość lakoniczne przekazy części tzw. spominków, tj. *Spominków sochaczewskich* („Anno domini 1444 Wladislaus [...] victus est per paganum ob sacrilegium iurament, quo promiserat tenere 10 annos treugas, sed mandato pape et absolutione dirruit”)³⁹ i *Spominków krakowskich* („Postea elapso anno contra iuramenta et federa pacis dispensata per Iulianum cardinalem cum eodem pergens ipsis Turcis cum Sarracenis et infinitis Tarharis contra eum congregatis es lamenta biliter per eosdem prostratus cum Ungaris et certis Polonis”)⁴⁰. Nieco bardziej rozbudowany pozostaje przekaz ze *Spominków przeworskich*, źródła powstałego najprawdopodobniej w klasztorze bożogrobców w Przeworsku. Nawiązanie do osoby Władysława pojawia się tam po opisie hołdu złożonego przez wojewodę południowego Stefana królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi w 1480 r. Przedstawiając genealogię króla Polski, autor przywołał imię ojca króla, Jagiełły, dwóch żon, z którymi nie miał potomstwa (Jadwigi i Elżbiety Granowskiej), oraz Zofii, która urodziła mu pierwotnego Władysława:

[...] qui eciam fuit rex Ungarie, et cum Turcis fortissimo bellando ibidem periit pro fide katholica cum magna multitudine Polonorum et cum Iuliano cardinali, qui eundem Wladislaum regem, adolescentem elegantem animaverat, ut cum Turcis frangeret pactum. Et sic fracto pacto rex Polonie ibidem interiit, et Iulianus cardinalis et legatus projectus in lacum aquosum Deo animam cum aqua reddidit.

³⁸ A.F. Grabski, *Wiersze*, s. 36 i n.; idem, *Polska*, s. 437–438.

³⁹ *Spominki sochaczewskie*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica* [dalej: MPH], t. 3, Lwów 1878, s. 120.

⁴⁰ *Spominki krakowskie*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, s. 241.

Następnie wymieniono imiona pięciu rycerzy polskich, którzy ponieśli śmierć w czasie bitwy⁴¹. Opis wątku warneńskiego zajmuje połowę przekazu o poprzednikach króla Kazimierza. Sama zapiska, jako że pojawia się po informacjach o wyżej wymienionym hołdzie, została najprawdopodobniej sporządzona po 1480 r.⁴² Twórcy przekazów rocznikarskich podtrzymywali i utrwalali pogląd łączący złamanie przysięgi przez monarchę z wpływem wywieranym przez przedstawicieli Stolicy Apostolskiej oraz wskazywali na związek między krzywoprzysięstwem a późniejszą klęską wojsk chrześcijańskich. Warto jednak zauważyć, że nie wszystkie roczniki informowały o wiarołomstwie Władysława. Część jedynie odnotowywała fakt śmierci króla w walce z Turkami⁴³. Brak wiadomości o złamaniu przysięgi przez Władysława mógł w tym przypadku wynikać z charakteru samego źródła i lakoniczności zawartych tam zapisek.

Tradycja o krzywoprzysięstwie popełnionym przez Władysława III wobec Turków była mocno ugruntowana w kręgach intelektualnych i politycznych Polski w momencie spisywania przez Długosza jego *Roczników*. W swoim dziele kronikarz kilkakrotnie odnosił się do wiarołomstwa Jagiellończyka wobec tureckiego partnera. Po raz pierwszy informacja taka pojawiła się przy opisie okoliczności towarzyszących zatwierdzeniu przez władcę pokoju w Szegedynie. Omówienie tego epizodu zakończył dziejopis krótkim stwierdzeniem, iż król publicznie złożył przysięgę dotyczącą zachowania pokoju z Turkami. Jednocześnie podkreślił, że pokój przyjęto za zgodą i radą wszystkich zebranych (*omnium itaque ultroneo consilio et assensu*)⁴⁴. Pierwsze wątpliwości co do zasadności zobowiązania pojawiły się po otrzymaniu przez stronę węgierską listów od dowódcy floty papieskiej, władców Burgundii, Wenecji i Genui oraz kapitanów ich statków. Informowano w nich, że strona chrześcijańska dysponuje odpowiednim potencjałem, by powstrzymać przeprawę wojsk tureckich. W obozie królewskim na nowo podjęto rozmowy o możliwości wszczęcia działań militarnych. Według Długosza za wypowiedzeniem wojny

⁴¹ *Spominki przeworskie*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, s. 275.

⁴² W. Michalski, *Rodzinne dzieje z nieodległej przeszłości w pamięci polskich rodzin rycerskich*, w: *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, cz. 1, *Przeszłość obrazowana w tradycjach i ujęciach historiograficznych*, red. J. Banaszkiewicz, A. Dąbrowka, P. Węcowski, Warszawa 2018, s. 155–156.

⁴³ *Rocznik Chotelskiego*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, s. 213; *Rocznik Jana z Targowiska*, wyd. E. Kalitowski, MPH, t. 3, s. 234; *Spominki bochnieńskie*, wyd. S. Lukas, w: MPH, t. 3, s. 244; *Spominki lwowskie*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, s. 251; *Kalendarz katedry krakowskiej*, w: *Pomniki dziejowe Polski*, seria II, t. 5, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, Warszawa 1978, s. 184.

⁴⁴ Ann., lib. 11–12, s. 301. W dalszej części tego fragmentu dziejopis informował jednak, że przeciwko pokojowi występował kardynał Cesarini.

optowali kardynał Julian Cesarini oraz Jan Hunyady – dotychczasowy orędownik pokoju. Bezpośrednim asumptem do wznowienia wojny było rzekome zwleknięcie strony tureckiej z oddaniem Jerzemu Brankowiczowi grodów na terenie Serbii⁴⁵. Kronikarz przekazywał, że:

[...] omnesque Hungari legatos Turcis in dolo venisse, et callidis vanisque promissis avertere regem a bello gerendo voluisse concludebant. Itaque temerato iuramento, rupto federe Turcis promisso, quod pro cautela ampliori et purificatione regie conscience auctoritate apostolica dissolvebat, et irritum, cassum atque nullum Iulianus cardinalis, veluti quod iniussu Sedis Apostolice cum hoste Christiani nominis rex pepigerat, decernebat, bellum contra Turcos rex assumendum et gerendum concludit⁴⁶.

W przywołanym ustępie zwraca uwagę bierność króla przy podejmowaniu decyzji o wznowieniu walk. Co prawda to targany wątpliwościami monarcha ostatecznie postanowił o wojnie, ale zrobił to po uzyskaniu zwolnienia od przysięgi od kardynała Cesariniego i po stwierdzeniu purpurata, że przysięga złożona niewiernym jest nieważna⁴⁷. Takie rozłożenie akcentów sprawia, że odpowiedzialność za wznowienie walki z wojskami tureckimi spada w pierwszej kolejności na otoczenie królewskie i Stolicę Apostolską, a dopiero później na panującego. Analiza powyższego passusu prowadzi do jeszcze jednej ciekawej konkluzji. Autor nie ma wątpliwości, iż do kontynuowania walki z Turkami – z owym „wrogiem imienia chrześcijańskiego” – doszło na skutek pogwałcenia przysięgi i zerwania traktatu pokojowego. Nastąpiło to po tym, jak Węgrzy nabrali przekonania, iż wysłannicy sułtana przybyli z nieczystymi zamiarami (*in dolo venisse*) i podstępem odwiedli monarchę od prowadzenia wojny.

Pytanie, jakie nasuwa się w tym miejscu, brzmi: czy zdaniem kronikarza zasygnalizowane nieuczciwe postępowanie niewiernych usprawiedliwiało zerwanie zaprzysiężonego pokoju przez chrześcijan? Przytoczony fragment oraz dalsza część wywodu dziejopisa nie potwierdzają takiego mniemania. Kronikarz w żaden sposób nie wyraził swej aprobaty dla

⁴⁵ Jerzy Branković wszedł w posiadanie obiecanych mu grodów na podstawie osobnego układu pokojowego zawartego z Muradem w połowie sierpnia 1444 r. (M. Spremić, *op. cit.*, s. 44–45). Zresztą kilka ustępów dalej, we fragmencie traktującym o wymarszu wojsk chrześcijańskich z Szegedu, kronikarz wskazywał, że sułtan zgodnie z obietnicą zwrócił zamki serbskie (Ann., lib. 11–12, s. 309; więcej vide: *Rozbiór*, s. 335–336).

⁴⁶ Ann., lib. 11–12, s. 306.

⁴⁷ Równie znamienita pozostaje dalsza część fragmentu. Cesarini, aby mieć pewność, że decyzja o podjęciu wojny z Turcją nie zostanie już zerwana, zażądał od króla i wszystkich doradców złożenia stosownej przysięgi (*nova iuramenta exigat*) (*ibidem*, s. 306–308).

decyzji strony węgierskiej. Konstatacja ta pozostaje zgodna z poglądami Długosza, który uznawał złamanie przysięgi za występki *contra ius gentium*⁴⁸. Przekonanie o konieczności dotrzymywania przyjętych zobowiązań zostało wyartykułowane wprost w opisie reakcji panów polskich na wieść o wypowiedzeniu traktatu pokojowego. Kiedy król ze swoim otoczeniem przygotowywał się pod koniec lata 1444 r. do wyprawy przeciwko Turkom, Polacy mieli odradzać monarsze to przedsięwzięcie. Stwierdzili, że rzeczą niezwykle szkodliwą wydaje się oszukiwanie wrogów w układach oraz wikłanie króla w przeciwną – wobec wcześniej złożonej – przysięgę („quam plurimum perniciosi visa est res exempli hostes in pactis fallere et regem contrario iuramento irretire”⁴⁹). Niewykluczone, że na formułowane przez kronikarza oceny mogły oddziaływać poglądy głoszone przez przedstawicieli Akademii Krakowskiej. W 1415 r. Paweł Włodkowic dowodził, że podstawą kontaktów między państwami powinny być takie wartości, jak dobra wiara stron, wzajemna uczciwość czy czyste intencje⁵⁰. Religia wyznawana przez podmioty stosunków międzynarodowych nie miała przy tym większego znaczenia, co oznaczało, że wyżej wskazane zasady mogły obowiązywać w odniesieniu do muzułmanów⁵¹. Trudno stwierdzić, na ile kronikarz podzielał to stanowisko⁵². Pewne jest jednak, że przekonanie o obowiązku dotrzymania przez Władysława słowa danego wrogowi zostało wprost wyartykułowane w *Rocznikach* pod rokiem 1445. We włożonym w usta arcybiskupa gnieźnieńskiego Wincentego Kota – prosoborowo nastawionego hierarchy Kościoła polskiego⁵³ – prze-

⁴⁸ M. Koczarska, *Mentalność Jana Długosza w świetle jego twórczości*, „Studia Źródłoznawcze” 1970, 15, s. 135; S. Gawlas, *Świadomość narodowa Jana Długosza*, „Studia Źródłoznawcze” 1983, 27, s. 52.

⁴⁹ Ann., lib. 11–12, s. 309.

⁵⁰ P. Włodkowic, *Saevientibus*, w: L. Ehrlich, *Pisma wybrane Pawła Włodkowica*, t. 1, *Works of Paul Wladimiri (a Selection)*, Warszawa 1968, s. 1–98; S. Wielgus, *Teoria ius gentium w średniowiecznej Polsce. Geneza, historia, twórcy, oryginalność, główne problemy*, w: Paweł Włodkowic i polska szkoła prawa międzynarodowego, Warszawa 2018, s. 220.

⁵¹ D. Kołodziejczyk, *Stosunki dawnej Rzeczypospolitej z Turcją i Tatarami: czy naprawdę byliśmy przedmurzem Europy?*, „Praktyka Teoretyczna” 2017, 4 (26), s. 22.

⁵² Warto zaznaczyć, że Długosz, prawowierny syn Kościoła katolickiego, wyrażający zaniepokojenie i ubolewanie z powodu coraz śmielszych działań Imperium Osmańskiego w Europie Południowej, pozostawał obojętny na wezwania papieskie do podjęcia przez chrześcijan wspólnych działań w celu zażegnania zagrożenia ze strony niewiernych (B. Stachoń, *Polityka Polski wobec Turcji i akcji antytureckiej w wieku XV do utraty Kilii i Białogrodu (1484)*, Oświęcim 2015 [reedycja z 1930 r.], s. 104, 127).

⁵³ T. Graff, *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków 2008, s. 252–262; I. Subera, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*, Warszawa 1981, s. 77.

mówieniu, fakt zawarcia przez Władysława pokoju z Turcją określono mianem czegoś okropnego: „[...] et Turcorum imperator, quod monstro par visum est, pacem ab eo quesitam ad decennium firmari obtinens”⁵⁴. W tej części pojawiło się jednak wyraźnie wskazanie, że to król podejmując decyzję o wyprawie zbrojnej, złamał zawarty traktat, sprzeniewierzył się przysiędze zachowania pokoju, co uczynił wbrew radom płynącym z Królestwa Polskiego („contra fedum cum Turcis ictum, temerato iuramento de observanda pace prestito, obauditis patrie consiliis”)⁵⁵. Niechętnie idei zawarcia pokoju z niewiernymi stanowisko polskiego duchownego nie przekładało się więc na aprobatę niczym nieuzasadnionego złamania przysięgi złożonej przez chrześcijańskiego władcę. Intrygujące pozostaje, dlaczego tak jednoznaczne oskarżenie króla o złamanie zaprzysiężonego pokoju z Turcją pojawiło się dopiero w tym miejscu, a nie przy opisie wypadków z 1444 r. Ważny wydaje się tu kontekst wypowiedzi. Adresem przemowy arcybiskupa był książę Kazimierz, którego nakłaniano do przyjęcia korony polskiej po jego bracie. Prezentując dokonania zmarłego, duchowny dwukrotnie przypominał młodemu monarsze, że jego brat odrzucił rady panów polskich o zaniechanie wojny z niewiernymi, a tym samym wypełnienie postanowień pokojowych⁵⁶. Słowa te można potraktować jako wskazówkę czy przestrożę dla przyszłego władcy, aby zawsze dotrzymywał zobowiązań oraz kierował się opinią swych doradców. Przekonanie takie stanowiło emanację poglądów samego dziejopisa, który uważał, że władca idealny współdzielił rządę z dostojnikami państwowymi⁵⁷.

Jeden z ważniejszych fragmentów *Roczników* traktujący o krzywo-przysięstwie Władysława pojawia się w ustępie o wymarszu wojsk chrześcijańskich przeciwko Turkom⁵⁸. Dokładna analiza tego passusu zostanie przedstawiona w dalszej części. W tym miejscu należy wskazać na jedną bardzo istotną rzecz. Według słów kronikarza król zdawał sobie sprawę z tego, że decyzja o rozpoczęciu wojny została podjęta wbrew postanowieniom zaprzysiężonego traktatu (*contra fedus et iuramentum*). Wiedział bowiem, że Turcy wywiązali się ze swoich zobowiązań i zwrócili despotie

⁵⁴ Jan Długosz, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 12(1) [1445–1461], consilium red. C. Baczkowski et al., Cracoviae 2003, s. 21.

⁵⁵ Ann., lib. 12 (1), s. 21.

⁵⁶ W zdaniu poprzedzającym analizowany fragment padło stwierdzenie, że Władysław po odniesieniu pierwszego zwycięstwa nad Turkami nie miałby sobie równych, gdyby słuchał polskich doradców (*si consiliariorum Poloniae secutus esset consilia*), Ann., lib. 12 (1), s. 21.

⁵⁷ M. Koczerska, *op. cit.*, s. 121.

⁵⁸ Ann., lib. 11–12, s. 311.

Jerzemu liczne zamki w Serbii oraz zwolnili jego dwóch synów. Jednocześnie od samego początku monarcha miał żałować tej decyzji. Czuł się przymuszony do działań przeciwko państwu tureckiemu. Niepokój młodego władcy budziła też o wiele mniejsza liczba żołnierzy w porównaniu z pierwszą wyprawą⁵⁹. W omawianym fragmencie, podobnie jak poprzednio, Długosz szukał odpowiedzialnych za nakłonienie króla do złamania przysięgi. O ile wcześniej winni byli panowie węgierscy, wskazujący złą wolę Turków, oraz kardynał Julian Cesarini, o tyle w tym miejscu dziejopis wskazywał wprost na Mikołaja Lasockiego:

Culpa omnis in Nicolaum Lasoczki decanum Cracoviensem, qui ea tempestate et accionum regarium et thesaurorum erat precipuus moderator, arbiter et expensor, retorquebatur, et suscepti contra fedus et iusiurandum in Turcos belli et solacii militum Polonie, qui se iuvari Pannonico auro expetebaut, abiiciendi⁶⁰.

Lasocki był bliskim współpracownikiem młodego króla. Od wiosny 1440 r. pozostawał w jego najbliższym otoczeniu. Znalazł się tam z polecenia biskupa Zbigniewa Oleśnickiego. Monarcha cenił umiejętności dyplomatyczne dziekana kapituły krakowskiej, powierzając mu w latach 1443–1444 rolę posła do cesarza Fryderyka Habsburga⁶¹. Będąc tak blisko młodego władcy, Lasocki ściśle współpracował z kardynałem Cesarinim. Pod jego wpływem polski duchowny, dotychczasowy zwoleńnik koncyliaryzmu, stał się wiernym sługą Eugeniusza IV⁶². Mikołaj

⁵⁹ *Ibidem*, s. 311–312. Mniejsza liczba rycerzy była spowodowana rozejściem się wieści o zawarciu pokoju z Turkami oraz odprawieniem nieopłaconych żołnierzy polskich (*ibidem*).

⁶⁰ *Ibidem*, s. 312.

⁶¹ Więcej o działalności Mikołaja Lasockiego w otoczeniu króla Władysława vide: A. Czapski, *Mikołaj Lasocki – humanista, dyplomata, mecenas (ok. 1380–1450)*, „Notatki Płockie” 1981, 26, 1 (106), s. 13; T. Wojciechowski, *Episkopat Polski w czasach biskupstwa Zbigniewa Oleśnickiego*, „Saeculum Christianum: Pismo Historyczno-Społeczne” 2003, 10, 1, s. 40; J. Jefferson, *The Holy*, s. 267, 277, 309, 392. Mikołaj Lasocki przeszedł też do historii jako prekursor literatury antytureckiej na ziemiach polskich. Jego mowa z 9 XII 1448 r. skierowana do papieża Mikołaja V, która następnie krążyła w licznych odpisach, uznawana jest za pierwszy przykład tzw. turcyków (P. Tańkowski, „*Imago Turci*”. *Studia z dziejów komunikacji społecznej w dawnej Polsce*, Lublin 2013, s. 146–147).

⁶² J. Dąbrowski, *Władysław*, s. 85–86; T. Graff, *Katolicki episkopat metropolii gnieźnieńskiej i lwowskiej wobec wyboru pseudopapieża Feliksa V przez sobór bazylejski*, „*Nasza Przyszłość*” 2003, 99, s. 101; idem, *Wpływ Kościoła powszechnego na społeczeństwo polskie w pierwszej połowie XV wieku. Wybrane zagadnienia*, „*Analecta Cracoviensia*” 2012, 44, s. 236–237; idem, *Pralica kapituły krakowskiej wobec kryzysu Kościoła w latach 1339–1449*, w: *Ecclesia semper reformanda. Kryzysy i reformy średniowiecznego Kościoła*, red. T. Gałuszka, T. Gaff, G. Ryś, Kraków 2013, s. 349.

stał się tym samym współodpowiedzialny za realizowaną politykę papieską. Powoływanie się na inspirującą rolę duchownych związanych z obozem papieskim w nakłonieniu monarchy do krzywoprzysięstwa dobrze wpasowywało się w poglądy zwolenników koncyliaryzmu. Idee wyższości soboru nad papieżem były szczególnie silne w środowisku duchownych krakowskich związanych z Oleśnickim, wśród których obracał się Długosz⁶³. Zrzucenie odpowiedzialności za złamanie przymierza na inne osoby pomniejszało tym samym udział króla. Analizowana zapiska, w której informowano także o odesłaniu części rycerzy polskich, uprzedzała tok narracji i przygotowywała czytelnika na niekorzystny obrót wydarzeń w czasie samej bitwy pod Warną. Warto wskazać, że Długosz w swojej narracji o wydarzeniach roku 1444 konsekwentnie zapowiadał przyszłą klęskę. We fragmencie o spotkaniu Władysława z wojewodą Wołoszczyzny Władem Drakulem pojawiło się stwierdzenie, że Wołoch przewidział porażkę militarną króla⁶⁴. Bardziej symboliczna zapowiedź pojawiła się w ustępie o oczekiwaniu wojsk chrześcijańskich na Turków pod Warną. Nagle zerwała się burza, a towarzyszący jej wiatr połamał prawie wszystkie chorągwie królewskie. Wyjątkiem była ta, pod którą walczył sam władca, tj. chorągiew św. Jerzego⁶⁵.

Kolejna wiadomość o złamaniu przysięgi przez Władysława, tym razem niewyrażona wprost, została zamieszczona we fragmencie o śmierci króla w walce z Turkami. W ujęciu Długosza Jan Hunyady, widząc, iż przegrana wojsk chrześcijańskich jest nieunikniona, wysłał do walczącego monarchy posłów, którzy namawiali go do ucieczki⁶⁶. Kronikarz, kreując w tym miejscu przedstawiciela dynastii Jagiellonów na idealnego władcę i rycerza-krzyżowca⁶⁷, włożył w usta Władysława pełne oburzenia słowa, stanowczo odrzucające propozycję Węgry. Jednocześnie panujący gorzko wypowiedział się na temat samego Hunyadyego, który wedle kronikarza był jednym z orędowników kontynuowania wojny z Turcją. Władca oskarżył go o sprowadzenie niebezpieczeństwa, tj. wojny z Turcją, mimo wcześniejszych oporów i wahania Władysława („qui reclamantem

⁶³ T. Graff, *Wpływ*, s. 226–235. O kształtowaniu się tradycji krakowskiego koncyliaryzmu vide: M. Markowski, *Doktrynalne podstawy krakowskiego koncyliaryzmu średniowiecznego*, „Folia Historica Cracoviensia” 1999, 6, s. 77–89. O wpływie Zbigniewa Oleśnickiego na kształtowanie poglądów Długosza na wyprawę warnęską: O. Halecki, *Nowe*, s. 60.

⁶⁴ Ann., lib. 11–12, s. 314.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 320.

⁶⁶ Opisana sytuacja została uznana za niewiarygodną i wymyśloną przez Długosza (J. Dąbrowski, *Władysław*, s. 189, przyp. 3).

⁶⁷ P. Szewdo, *Sub banderio cruciatae – jako średniowieczny rycerz idealny*. Wizerunek władcy na podstawie Roczników Jana Długosza, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2017, 9, s. 193–206.

renitentemque me in huius hore discrimen perduxit")⁶⁸. W ten zawołany sposób Długosz po raz kolejny odwołał się do wcześniej opisywanych wątpliwości króla co do zasadności zerwania zaprzysiężonego przymierza.

Widoczne dążenie kronikarza do pomniejszenia udziału Władysława III w złamaniu zaprzysiężonego traktatu zdaje się pozostawać w sprzeczności z faktem kilkukrotnego przywołania informacji o tym wydarzeniu na kartach jego dzieła. W celu zrozumienia tej pozornej sprzeczności zasadne jest odwołanie się do przykładu innego władcy, sportretowanego w *Rocznikach*. Chodzi o Jadwigę Andegawęńską. Monarchini została ukazana przez Długosza jako święta. Jedynym wyjątkiem jest przekaz o rzekomych rozterkach natury moralno-obyczajowej, które targały władczynią przed zawarciem związku małżeńskiego z Władysławem Jagiełłą. Ich powodem miało być skonsumowanie wcześniejszego prawomocnego małżeństwa z Wilhelmem Habsburgiem i obawa przed popadnięciem w grzech cudzołóstwa⁶⁹. Wiadomości o bigamii, jakiej rzekomo dopuściła się Jadwiga, zostały utrwalone w źródłach krzyżackich i austriackich⁷⁰. W stosownym miejscu swoich *Roczników* Długosz podkreślał, że w jego czasach powszechnie zdawano sobie sprawę z legalności małżeństwa Jadwigi z Wilhelmem („Neque enim a plurimorum noticia sciebat ignoratum”)⁷¹. Tym samym dziejopis nie mógł przemilczeć tej kwestii⁷². Jednak w celu pomniejszenia winy Andegawenówny obarczył odpowiedzialnością za zaistniałą sytuację panów polskich, którzy zmusili ją do poślubienia litewskiego księcia. W tym przypadku karą zesłaną przez Najwyższego za ten czyn były fatalne w ocenie kronikarza rządy Jagiellonów – obcych na tronie polskim, którzy nie dbali o interesy Królestwa⁷³.

Kilkukrotne powtarzanie tych samych wiadomości odnoszących się do okoliczności popełnienia krzywoprzysięstwa przez Władysława było przemyślanym zabiegiem kronikarza. Długosz ukazywał króla jako osobę

⁶⁸ Ann., lib. 11–12, s. 325.

⁶⁹ Jan Długosz, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 10, consilium ed. S. Gawęda et al., Varsaviae 1985, s. 154. Więcej na ten temat: A. Obara-Pawłowska, *Polish Monarchs' Sexuality in the Light of the Annals by Jan Długosz*, „Res Historica” 2021, 51, s. 118–119.

⁷⁰ J. Wyrozumski, *Królowa Jadwiga. Między epoką piastowską a jagiellońską*, Kraków 2006, s. 94–100; B. Przybyszewski, *Jadwiga i Wilhelm*, „Analecta Cracoviensia” 1975, 7, s. 124, przyp. 51; J. Nikodem, *Jadwiga król Polski*, Wrocław 2009, s. 128–132.

⁷¹ Ann., lib. 10, s. 154.

⁷² Inaczej na temat przyczyn umieszczenia tej informacji w dziele Długosza vide: B. Przybyszewski, *Jadwiga*, s. 124–125; J. Nikodem, *Jadwiga*, s. 133–134; idem, *Gniewosz – Jadwiga – Wilhelm. Krytyka przekazu „Annales” Jana Długosza*, „Przegląd Historyczny” 2007, 98, 2, s. 191–192, 194.

⁷³ Ann., lib. 10, s. 154.

targaną wątpliwościami, czy postępuje właściwie. Bardzo sugestywne opisy rozterek monarszych (łzy, poczucie bezradności) miały zasiał ziarno wątpliwości co do jednoznacznej winy monarchy, być może wzbudzić współczucie u odbiorcy. Architektami wiarołomstwa młodego władcy, a w efekcie klęski pod Warną, byli duchowni i świeccy doradcy królewscy w osobach Juliana Cesariniego, Mikołaja Lasockiego i Jana Hunyadyego. Nie wydaje się, aby w tym przypadku owo powielanie jednej i tej samej informacji wynikało z „niedociągnięć redakcyjnych” kronikarza, niezamierzonych powtórzeń⁷⁴. Przypuszczenie takie jest o tyle zasadne, że owa multiplikacja, czyli wielokrotne powtarzanie danej treści, było charakterystyczne dla twórczości Długosza⁷⁵. Dzięki temu zabiegowi Długoszowa interpretacja okoliczności popełnienia krzywoprzysięstwa przez króla miała tym łatwiej utrwalić się w pamięci czytelnika.

Poczucie kronikarskiego obowiązku, ale przede wszystkim chęć ustosunkowania się do ugruntowanych już w części środowisk intelektualno-kościelnych Europy opinii, a wręcz dążenie do ich modelowania, spowodowały, że Długosz nie uciekał od przywołania informacji o wiarołomstwie Władysława. Starał się jednak osłabić wydźwięk oskarżeń formułowanych wobec monarchy. W części odnoszącej się do deliberacji strony chrześcijańskiej co do losów traktatu pokojowego z Turcją król jawi się jako świadomy sytuacji, ulegający presji autorytetów, żałujący podjętej decyzji, przeczuwający jej konsekwencje, ale nieponoszący całkowitej odpowiedzialności za swoje postępowanie. Pozwoliło to wykreować wizerunek młodego władcy jako męczennika za wiarę. Taki obraz panującego był ze wszech miar pożądany zarówno z punktu widzenia Kościoła, jak i monarchii polskiej. Długoszowi mogło też chodzić o zachowanie pamięci i obronę dobrego imienia Królestwa Polskiego. Głoszący umiowanie ojczyzny kronikarz pozostawał wyczulony na sytuacje, w których

⁷⁴ W *Rocznikach* bardzo często pojawia się „zdwojenie”, czyli przytaczanie opisu tego samego zdarzenia w różnych miejscach dzieła. Tłumaczy się to tym, że Długosz przeczytał o danym wydarzeniu w różnych źródłach i nie zorientował się, że chodzi o ten sam fakt (W. Drelicharz, *Miejsce Excerpta ex fontibus incertis w warsztacie historiograficznym Jana Długosza*, w: *Jan Długosz (1415–1480). Życie i dzieła*, red. L. Korczak, M.D. Kowalski, P. Węcowski, Kraków 2016, s. 83–84). Ostatnio na problem powtórzeń w dziele kronikarza zwrócił uwagę Paweł Żmudzki. Po przeanalizowaniu dwukrotnego umieszczenia opisu buntu książąt Leszka Czarnego i Siemomysła przeciwko ich ojcu Kazimierzowi historyk doszedł do wniosku, że nie może być mowy o pomyłce dziejopisa. W tym przypadku Długosz, chcąc uwypuklić moralizatorską ocenę tego zdarzenia, w pełni świadomie zdecydował się na dwukrotne przywołanie jego opisu (P. Żmudzki, *Dux fabulosus. O tradycji historiograficznej osnutej wokół postaci Leszka Czarnego od „Gesta Lestkonis” do dzieł Bartosza Paprockiego*, Warszawa 2023, s. 53).

⁷⁵ A. Obara-Pawłowska, *Polish*, s. 136.

dochodziło do naruszenia praw, prerogatyw czy majestatu Korony, co w efekcie mogło prowadzić do osłabienia jej pozycji na arenie międzynarodowej. Za takie należało uznać złamanie przez króla Polski dopiero co zaprzysiężonego traktatu pokojowego ze stroną turecką. Wizja tego krzywoprzysięstwa w ujęciu kronikarza pozostawała koherentna z działaniami podejmowanymi przez polskie czynniki świeckie i religijne na arenie międzynarodowej. Wystarczy w tym miejscu przywołać przemowę wygłoszoną przez Jana Ostroroga, doradcę króla Polski, przed papieżem Pawłem II w 1467 r. Padły wówczas znamienne słowa:

A gdy po raz drugi nakłoniła stolica apostolska, zapomniawszy o prawicy danej na porękę zachowania pokoju, wielokroć rozgromił [Władysław III – A.O.P.] Turków [...]. W końcu w bitwie, w której walczone nie tak dzielnością, jak podstępem [...] zginął, sędzę, jako męczennik, jako syn, co poszedł za ojcem patriarchą⁷⁶.

Narracja Długosza o wiarołomstwie Władysława, zgodna z polską racją stanu, spełniała ważną funkcję ugruntowywania pożądanej wizji wydarzenia.

Pod koniec opowieści o wydarzeniach 1444 r. Długosz umieścił jeden z bardziej intrygujących passusów w całych *Rocznikach*. Chodzi mianowicie o opowieść zatytułowaną *Wladislaus rex putabatur ipse cladi apud Warnam praeuisse occasionem, facinore pessimo iram Divinam in se provocans*⁷⁷. W tym fragmencie kronikarz postanowił wyjaśnić przyczyny klęski chrześcijan pod Warną oraz określić rolę, jaką odegrał monarcha w tym tragicznym wydarzeniu. Narracja przykuwa uwagę z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze, sposób przedstawienia Władysława jest uznawany za niezgodny z wcześniejszym, niemal hagiograficznym wizerunkiem młodego króla – władcy idealnego, dobrego chrześcijanina, krzyżowca broniącego Europy przed niewiernymi, przyrównywanego do Aleksandra Wielkiego i Juliusza Cezara⁷⁸. Kontrast jest tak znaczny, że część badaczy twierdzi, że tekst stanowi późniejszy dodatek i nie pochodzi od kanonika krakowskiego⁷⁹. Jednak wedle ustaleń Piotra Dymmela fragment

⁷⁶ J. Ostroróg, *Mowa wobec papieża Pawła II (1467)*, w: *Wybór mów staropolskich*, oprac. B. Nadolski, Wrocław-Kraków 1961, s. 36.

⁷⁷ Ann., lib. 11–12, s. 327–328.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 318, 321.

⁷⁹ I. Zarębski, *Gesta Sbignei jako element ewolucji w genezie Annalium Jana Długosza*, w: *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. Z. Budkowa et al., Warszawa 1960, s. 295; *Rozbiór*, t. 1, s. 341; M. Koczerska, *Mentalność*, s. 118; U. Borkowska, *Treści ideowe w dziełach Jana Długosza. Kościół i świat poza Kościołem*, Lublin 1983, s. 137–138; J. Nikodem, *Długosz i Kallimach o koronie węgierskiej Władysława III*,

ten bezsprzecznie został sporządzony przez dziejopisa⁸⁰. Po drugie, czytelnik zapoznając się z omawianym passusem, skupia uwagę na opisie grzesznych zachowań seksualnych, jakie kronikarz imputował monarsze⁸¹. Enigmatyczność użytych określeń rozpaliała i rozpała wyobraźnię XX- i XXI-wiecznych odbiorców, przez co inne wątki schodzą na dalszy plan. Jednym z nich jest drugie krzywoprzysięstwo popełnione przez Władysława. Tym razem król miał dopuścić się przemieszczenia wobec Boga. Koncepcja ta nie została zaczerpnięta z żadnego innego źródła. Jest ona autorskim pomysłem Długosza.

Na samym początku tej narracji kronikarz stwierdził: „Cladis tam infelicis, pugne quoque tam miserabilis etsi plures poterant latentes mortalibus solique Deo cognite cause, utpote ire multiplices Celestinum et facinora prevaricationesque innumere perduellium Christianorum”⁸². Wyraźnie zaakcentowano, że czytelnik musi pogodzić się z własnymi ograniczeniami w poznaniu prawdy o powodach spektakularnej porażki. Co więcej, próby ich dociekania za wszelką cenę mogą być traktowane jako wyraz arogancji i pychy człowieka wobec wszechwiedzącego Boga. Dalej dziejopis wskazał na niesprecyzowane przewiny, grzechy, przestępstwa popełniane przez chrześcijan jako przyczyny katastrofy pod Warną. Był to motyw często stosowany w *Rocznikach* w celu uzasadnienia klęsk militarnych⁸³. Użyty w tym miejscu stanowił dopełnienie wcześniejszego sądu kanonika krakowskiego wyrażonego przy opisie walki Władysława z janczarami. Stwierdzono wówczas, że społeczność katolicka nie była godna zwycięstwa nad Turkami z powodu przestępstw, jakich dopuszczali się wobec Najwyższego⁸⁴. Przekonanie o odpowiedzialności grze-

„Balcanica Posnaniensia: Acta et studia” 1997, 8, s. 156. Przegląd dawniejszej literatury odnośnie do autorstwa Długosza vide: *Rozbiór*, t. 1, s. 341. Wątpliwości co do autorstwa analizowanego fragmentu sprawiają, że bywa on pomijany w rozważaniach współczesnych badaczy nad Długoszową wizją panowania tego przedstawiciela dynastii jagiellońskiej. Przykładem jest opublikowany kilka lat temu artykuł Patrycji Szwego. Autorka lakonicznie odnotowała zgłaszane zastrzeżenia co do wiarygodności tekstu (P. Szwego, *op. cit.*, s. 187, przyp. 5).

⁸⁰ P. Dymmel, *Tradycja rękopiśmienna Roczników Jana Długosza*, Warszawa 1992, s. 194–195. Wcześniej za autorstwem Długosza opowiedział się Antoni Prochaska, który uznał analizowany fragment za późniejszy dodatek Długosza (*List*, s. 12).

⁸¹ Więcej na ten temat vide: A. Obara-Pawłowska, „*in marium libidinem proclivus*” – Długoszowa narracja o grzesznym życiu Władysława Warneńczyka, „*Przegląd Nauk Historycznych*” 2022, 21, 1, s. 33–71.

⁸² Ann., lib. 11–12, s. 327.

⁸³ M. Koczerska, *op. cit.*, s. 113.

⁸⁴ *Sed catholicus populus feliciate illa a Deo eorum sceleribus irato iudicabatur indignus* (Ann., lib. 11–12, s. 322).

szącego ogółu za porażkę pod Warną nie było oryginalnym pomysłem Długosza. W 1448 r. Mikołaj Lasocki w mowie do papieża Mikołaja V przypisał niepowodzenie floty papieskiej wysłanej przez Eugeniusza IV bliżej nieokreślonym grzechom wiernych⁸⁵.

W kolejnym zdaniu dziejopis, zachowując pokorę wobec wszechwiedzy Boga, stwierdził, iż niektórzy, w oparciu o najbliższe prawdy przypuszczenia sądzą („asserunt tamen nonnulli ex coniecturis verissimilibus”)⁸⁶, iż sam Władysław swoimi działaniami doprowadził do porażki. Takie sformułowanie ma przekonać odbiorcę, że istniała inna od uprzednio omówionej, bardziej wiarygodna, zdaniem kanonika krakowskiego, tradycja wyjaśniająca przyczynę porażki. Wedle niej młody władca w czasie obu wypraw wojennych (z 1443 i 1444 r.) oddawał się rozkoszom męskim („in marium libidinem proclivus”), nieczystym, wstrętnym żądom („incestus et abhominabiles voluptates”), bezbożnej zbrodni („scelus nefandum”), haniebnym namiętnościami („passionibus ignominie”)⁸⁷. Dla podkreślenia ohydztwa tych nagannych aktywności monarszych kronikarz używał metafor odnoszących się do smrodu, brudu czy nieczystości. Chociaż nie określono wprost, jakich konkretnie grzechów dopuścił się Władysław, to użyte sformułowania wskazują, że chodziło o sferę związaną z seksualnością⁸⁸. Naganne z punktu widzenia moralności i przykazań religijnych prowadzenie się króla skutkowało gniewem Boga. Kanonik krakowski, który na sprawy życia intymnego patrzył przez pryzmat nauk

⁸⁵ *Poselstwo Jana Hunyadiego do papieża Mikołaja, odprawione przez Mik. Lasockiego, dziekana kap. krak.*, w: *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 1, pars 2, wyd. J. Szujski, Kraków 1876, s. 52.

⁸⁶ *Ann.*, lib. 11–12, s. 327.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 327–328.

⁸⁸ Dokładna analiza grzechów seksualnych imputowanych królowi przez Długosza: A. Obara-Pawłowska, „*in marium*”, *passim*. Powyższy fragment skłonił część badaczy, publicystów, popularyzatorów nauki, ale także aktywistów do przypisania królowi skłonności homoseksualnych (L. Kolankowski, *Sylweta Jagiellonów: w pięćsetną rocznicę śmierci Kr. Władysława Jagiełły*, „Przegląd Historyczny” 1934–1935, 32, 1, s. 4; idem, *Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne*, wydanie trzecie poprawione i uzupełnione, Olsztyn 1991, s. 229; K. Boczkowski, *Homoseksualizm*, Warszawa 1988, s. 66; P. Fijałkowski, *Homoseksualizm. Wykluczenie – transgresja – akceptacja*, Warszawa 2009, s. 124–128; E. Rudzki, *Polskie królowe*, Warszawa 1985, s. 114, 117; P. Lewandowski, *Grzech sodomii w przestrzeni politycznej, prawnej i społecznej Polski nowożytnej*, [b.m.w.] 2014, s. 59–60; J.D. Stanley, *Constructing a Narrative: the History of Homosexuality in Poland*, w: *New Social Movements and Sexuality: Conference Papers from the Sixth Meeting of the Socialism and Sexuality Network, Sofia University, October 2004*, red. M. Chateauvert, Sofia 2006, s. 32–50). Osobnym zagadnieniem były próby wykorzystywania przez środowiska LGBT w Europie Środkowo-Wschodniej osoby Władysława jako ikony tego ruchu (A. Obara-Pawłowska, „*in marium*”, s. 37).

Kościola, był szczególnie wyczulony na wszelkie wykroczenia w tej sferze popełniane przez panujących. Wynikało to nie tylko z purytanizmu kronikarza, lecz także z wyznawanego poglądu, że władcy-pomazańcy Boży odpowiedzialni są za losy monarchii i swoich poddanych⁸⁹. W przypadku panujących uleganie namiętnościom cielesnym miało bezpośrednie przełożenie na dobrostan poddanych. Skupienie się panujących na zaspokajaniu własnych żądź odciągało ich też od innych działań⁹⁰. Było to szczególnie niebezpieczne w przypadku aktywności wymagających koncentracji, skupienia się⁹¹. Zdaniem Długosza do takiej sytuacji dopuścił Władysław III, który nie oglądając się na bezpieczeństwo własne oraz pozostających pod jego rozkazami żołnierzy, oddawał się grzesznym namiętnościom. W czasie wyprawy na Turków w 1443 r.⁹² monarcha, nader chętnie praktykujący „rozkosze męskie”, znalazł się w bardzo trudnym położeniu. Jego armia stanęła naprzeciw przeważających sił wroga. Sytuacja miała stać się na tyle poważna, że władca był pewny przegranej. Wówczas dwaj polscy rycerze, Chrzastowski herbu Strzegomia i Nekanda herbu Topór, doradzili mu, aby złożył Najwyższemu przysięgę (*faceret votum*), że zrezygnuje z nieczystych, ohydnych praktyk. Przrzeczenie poprawy miało sprawić, iż chrześcijanie i ich król z łatwością pokonają Turków. Panujący dobrowolnie przystał na tę propozycję. W rezultacie dowodzone przezeń wojska odniosły szereg zwycięstw. Niestety monarcha złamał dane słowo już w trakcie powrotu na Węgry, a i później trwał w grzechu⁹³. W końcowej części tego fragmentu kronikarz dobitnie zaakcentował, że niedotrzymanie słowa danego Bogu o porzuceniu niegodziwych praktyk⁹⁴ skutkowało klęską króla pod Warną oraz narażeniem

⁸⁹ U. Borkowska, *Treści*, s. 94–95; eadem, *Regnum i sacerdotium w pismach Jana Długosza*, „Studia Źródłoznawcze” 1981, 26, s. 4, 9; M. Koczerska, *op. cit.*, s. 122; J. Nikodem, „Przełomy, odrodzenia i upadki” w *Długoszowej wizji dziejów ojczystych*, „Klio Polska. Studia i Materiały z Dziejów Historiografii Polskiej” 2018, 10, s. 80.

⁹⁰ P. Brown, *Ciało i społeczeństwo. Mężczyźni, kobiety i abstynencja seksualna we wczesnym chrześcijaństwie*, Kraków 2006, s. 444.

⁹¹ A. Obara-Pawłowska, *Polish*, s. 109. W artykule przeanalizowano inne przykłady, w których Długosz łączył wykroczenia seksualne władców polskich z porażkami militarnymi (*ibidem*, s. 129–130).

⁹² Opowieść o wydarzeniach, do jakich doszło w czasie wyprawy z 1443 r., została zamieszczona tylko w tym miejscu. Na próżno szukać jej w narracji o kampanii militarnej z roku poprzedzającego bitwę pod Warną (Ann., lib. 11–12, s. 284–288).

⁹³ *Ibidem*, s. 327–328.

⁹⁴ W tym miejscu Długosz użył słowa *scelus*, co można tłumaczyć jako występki, zbrodnie, przestępstwo. W *Rocznikach* sformułowanie to było używane na określenie wszelkiego rodzaju występków o charakterze seksualnym (A. Obara-Pawłowska, „*in marium*”, s. 49–50).

na hańbę, zniszczenie i niesławę całego chrześcijaństwa⁹⁵. Na skutek podwójnej obrazy majestatu Boskiego strona chrześcijańska została pozbawiona opieki i łaski Boga – czynników, które w ujęciu średniowiecznych twórców miały zapewniać powodzenie w walce⁹⁶.

W powyższej narracji zwraca uwagę kilka elementów, które warto porównać z wcześniej zamieszczonymi informacjami o przeniewierstwie Władysława wobec świeckiego uczestnika stosunków międzynarodowych. Po pierwsze, bardzo symptomatyczne pozostają opisy składania dwóch przysięg. Omawiając zawarcie traktatu w Szeged, Długosz lakonicznie poinformował, że król przysięgał publicznie⁹⁷. Tymczasem w prawie kanonicznym kładziono bardzo duży nacisk na zachowanie odpowiedniej formy przysięgi, tj. odwołania się do Boga jako gwaranta prawdy zawartej w przyrzeczeniu. Można było przysięgać, powołując się na Boga, Matkę Bożą, świętych lub na rzeczy, które miały ścisły związek z Bogiem (np. groby męczenników i świętych, relikwie, ołtarze, krzyż)⁹⁸. Począwszy od przełomu XI i XII stulecia w Europie Zachodniej zaczął się upowszechniać zwyczaj składania przyrzeczenia na Ewangelię. Od XIII w. ten sposób potwierdzania przysięgi dominował w znacznej części Starego Kontynentu. Natomiast bardzo rzadko przysięgano na największą świętość chrześcijan, czyli konsekrowaną hostię⁹⁹. U Długosza na próżno jednak szukać informacji, na co konkretnie zaprzysiężono traktat z Turkami. Być może dziejopis nie dysponował pewnymi wiadomościami na ten temat. Jest to jednak mało prawdopodobne, jeżeli weźmiemy pod uwagę wspomniany już list Ambrożego z Moraw z połowy lat czterdziestych XV w., w którym autor stwierdził, że król złożył przysięgę na hostię. O tym, że na gruncie polskim toczyły się dyskusje na ten temat, świadczy też fragment *Historii króla Władysława (Historia de rege Vladislao)* pióra włoskiego imigranta Filipa Buonaccorsiego, zwanego Kallimach,

⁹⁵ *Nec mirum, quoniam et ipse Wladislaus rex beneficii Divini et sui voti immemor, scelus nefandum in ipso adhuc reversionis sue itinere et in clementissimum Deum liberatorem et protectorem suum contumeliosus et ignominiosus cepit esse, iustissima Dei lege et in suo exercitu cum totius Christianitatis ruina turpi labe et ignominia prosterneudus* (Ann., lib. 11–12, s. 328).

⁹⁶ A. Danti, „Utopijny” aspekt literatury antytyureckiej we Włoszech i w Polsce w połowie XVI wieku, w: *Od Lamentu świętokrzyskiego do Adona. Włoskie studia o literaturze staropolskiej*, red. G. Borgi Bercoff, T. Michałowska, Warszawa 1995, s. 123; A. Teterycz-Puzio, *Wojownik, obrońca wiary i uciśnionych? Wzorce rycerskie w świetle średniowiecznych przekazów narracyjnych*, w: *Ethos rycerski w kulturze. Tradycje i kontynuacje*, t. I, *W kręgu średniowiecza*, red. T. Banaś-Korniak, B. Stuchlik-Surowiak, Katowice 2017, s. 159.

⁹⁷ Ann., lib. 11–12, s. 301.

⁹⁸ J. Syryjczyk, *op. cit.*, s. 123.

⁹⁹ M. Duda, S. Józwiak, *Ze świata średniowiecznej symboliki. Gest i forma przysięgi w chrześcijańskiej Europie (X–XV w.)*, Kraków 2014, s. 68 i n.

związanego z dworem króla Kazimierza¹⁰⁰. Włoch na poziomie faktycznym posiłkował się informacjami z *Roczników Długosza*¹⁰¹, jednak pewne wątki zostały przedstawione inaczej niż u kanonika krakowskiego. Według Kallimacha strona węgierska, za wszelką cenę dążąca do zawarcia pokoju z Turcją, początkowo zgodziła się, aby król przysięgał na Eucharystię. Dopiero stanowcza interwencja Grzegorza z Sanoka miała doprowadzić do zmiany decyzji. Ostatecznie monarcha przysięgał na Ewangelię¹⁰². Około drugiej połowy lat osiemdziesiątych XV stulecia¹⁰³ kwestia tego, na co przysięgał Władysław, nadal pozostawała otwarta. Trudno przyjąć, że Długosz nie był świadomy tych kontrowersji. O wiele bardziej prawdopodobne jest to, że kanonik krakowski nie chciał czynić jakichkolwiek odniesień do symboliki chrześcijańskiej i celowo pominął ten szczegół. Sam akt zaprzysiężenia traktatu z Szeged nie wydawał się wówczas aż tak doniosły czy znaczący. Zupełnie inaczej przedstawiono uroczyste ślubowanie złożone przez Władysława Bogu w czasie kampanii wojennej. Król z pełną pokorą i uległością, lejąc obfite łzy, uroczysto zapewniał Najwyższego, że zrezygnuje z ohydnych namiętności. Odbiorcami przyrzeczenia byli dwaj wspomniani rycerze, Chrzastowski i Nekanda, którzy mieli za zadanie sprawować szczególną pieczę nad władcą. Działania tej dwójki można interpretować nie tylko jako akty, które przyczyniły się do zwycięstwa militarnego, lecz także jako dążenie do uratowania duszy Władysława¹⁰⁴. I tutaj brakuje informacji na temat przedmiotu, na który przysięgał władca. W tym przypadku rzeczą najistotniejszą pozostaje stwierdzenie, że drugą stroną zawieranego układu był Bóg. Taki sposób przedstawienia przez kronikarza okoliczności złożenia monarszego przyrzeczenia pozostaje zgodny z definicją św. Tomasza z Akwinu, według której ślub to „dobre postanowienie powzięte

¹⁰⁰ J. Garbacik, *Kallimach jako dyplomata i polityk*, Kraków 1948 s. 36–40; idem, *Ze studiów nad polską polityką zagraniczną na przełomie XV i XVI w. w świetle nowo odkrytych źródeł w Zagrzebiu*, w: *Dziesięciolecie Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie*, Kraków 1957, s. 350–357; L. Dubel, *Kallimach – włoski realizm polityczny w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Puławskiej Szkoły Wyższej” 2002, 4, s. 13–26.

¹⁰¹ P. Dymmel, *op. cit.*, s. 182–183.

¹⁰² P. Callimachi, *Historia de rege Vladislao*, red. I. Lichońska, commentariis historicis illustravit T. Kowalewski, in linguam Polonam traduxit A. Komornicka, Varsoviae 1961, s. 170–175.

¹⁰³ Przyjmuje się, że dzieło Kallimacha powstało w 1487 lub 1488 r. (M. Maślanka-Soro, *Nowołacińska literatura włoska w Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku*, w: *W przestrzeni Południa: kultura Pierwszej Rzeczypospolitej wobec narodów romańskich: estetyka, prądy, konteksty, style kulturowe*, red. M. Hanusiewicz-Lavallee, Warszawa 2016, s. 141; J. Olkiewicz, *Kallimach doświadczony*, Warszawa 1981, s. 173–174).

¹⁰⁴ A. Obara-Pawłowska, „*in marium*”, s. 58.

z rozmysłem, mocą którego ktoś zobowiązuje się Bogu coś zrobić lub nie zrobić”¹⁰⁵. Długoszowa kreacja opowieści o dwóch przysięgach złożonych i zerwanych przez Władysława sprawiła, że z punktu widzenia odbiorcy chrześcijańskiego zdecydowanie ważniejszy był drugi akt. Dzięki takiemu rozłożeniu akcentów krzywoprzysięstwo monarchy wobec strony tureckiej schodziło na drugi plan.

W analizowanych narracjach pojawił się pewien element wspólny. Chodzi mianowicie o płacz, łzy wylewane przez władcę. Zostały one jednak przywołane w różnych kontekstach. W czasie składania Bogu obietnicy poprawy skruszony monarcha wylał morze łez („in lacrimarum largo effuso imbre”) ¹⁰⁶. Król płakał także po opuszczeniu Szeged, gdy udawał się na wyprawę przeciwko innowiercom („multis lacrimarum imbribus”) ¹⁰⁷. Tym razem przyczyną ronienia łez była świadomość niedotrzymania warunków zaprzysiężonego pokoju z Turkami. W pierwszym przypadku łzy symbolizowały oczyszczenie, pokutę, zmycie grzechów, były wyrazem pobożności ¹⁰⁸, w drugim zaś oznaczały żal z powodu popełnienia danego czynu oraz sygnalizowały niepokój jednostki odczuwany z tego powodu ¹⁰⁹. Innymi słowy we fragmencie opisującym epizod, jaki rzekomo miał miejsce w czasie kampanii z końca 1443 r., płacz monarchy miał wymiar bardziej powiązany ze sferą *sacrum*. Z kolei w opisie wyjazdu z Szeged łzy wylewane przez panującego odnosiły się do sfery emocjonalno-biologicznej.

Uważna lektura części *Roczników* traktujących o krzywoprzysięstwach Władysława prowadzi do jeszcze jednego spostrzeżenia. W tym miejscu należy przytoczyć dokładny cytat z narracji o wymarszu wojsk chrześcijańskich we wrześniu 1444 r.:

Wladislaus [...] multis lacrimarum imbribus diebus superioribus emissis, quod contra fedus et iuramentum primarium Turcis prestitum, quos iam tunc castra Smiderow et Golubicz et omnes alias in Rascia

¹⁰⁵ Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 19, *Religijność* (2–2, qu. 81–100), przeł. F.W. Bednarski, London 1971, 88, 1.

¹⁰⁶ Ann., lib. 11–12, s. 328.

¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 311.

¹⁰⁸ U. Borkowska, *Regnum*, s. 15; P. Nagy, *Religious Weeping as Ritual in the Medieval West*, „Social Analysis: the International Journal of Anthropology” 2004, 48, 2, s. 122, 125; K. Harvey, *Episcopal Emotions: Tears in the Life of the Medieval Bishop*, „Historical Research” 2014, 87, 238, s. 607; A. Obara-Pawłowska, „in marium”, s. 59; K. Słaboszowska, *Płacz i łzy w księgach X–XII Roczników Jana Długosza*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2022, 14, s. 176.

¹⁰⁹ J. Gutgsell, *The Gift of Tears: Weeping in the Religious Imagination of Western Medieval Christianity*, „Anglican Theological Review” 2015, 97, 2, s. 244; K. Słaboszowska, *op. cit.*, s. 172–173.

municiones et loca, et despoti geminos filios constabat, satisfaciendo condicionibus federum, reddidisse et resignasse, cogeatur bellum gerere, Divino presidio, quod sibi priore bello propitium noverat et cuius ulcione velut iuramenti prevaricator et tacitis suspiriis et publicis fletibus animo iam presagiebat, destitutus¹¹⁰.

Na początku opisano emocjonalną reakcję króla na złamanie przysięgi danej Turkom. Bardzo charakterystyczne jest stwierdzenie, że monarcha właściwie nie z własnej woli udawał się na wyprawę wojenną, tak jak nie z własnej woli odstąpił od słowa danego niewiernym, o czym kronikarz konsekwentnie przypominał. W dalszej części przywołanego fragmentu pojawiają się słowa o tym, iż Władysław został pozbawiony opieki Bożej, która towarzyszyła mu w poprzedniej kampanii. Władca wyrażał również przekonanie, że czeka go zemsta za sprzeniewierzenie się przysiędze, czemu ponownie towarzyszył płacz oraz oczekiwanie kary, jaką miał ponieść. Na początku może wydawać się, że Długosz cały czas pisze o złamaniu przysięgi złożonej przy okazji zawierania traktatu z Turkami. Taka interpretacja wydaje się tym bardziej zasadna, że w dwóch miejscach tego samego passusu użyto sformułowania *iuramentum*. Na język polski tłumaczy się je jako przysięgę będącą „środkiem dowodowym w postępowaniu sądowym lub jako uroczyste zobowiązanie się do czegoś”¹¹¹. Tymczasem *iuramentum* można równie dobrze odnieść do ślubowania (*votum*, tj. ślub, ślubowanie, uroczyste zobowiązanie, oraz *vovere* – ślubować, czynić śluby¹¹²) rzekomo złożonego przez Władysława Bogu w 1443 r.¹¹³ Część zaczynająca się od słów *Divinio presidio* wydaje się bardziej pasować do ślubowania rezygnacji z grzesznych praktyk niż do zerwania pokoju z Turkami. W wyniku pierwszego aktu król uzyskał przychyłność Najwyższego, co przejawiało się w noszącym znamiona cudu powodzeniu na polu walki w 1443 r.¹¹⁴ Rok później władca, na skutek powrotu do ohydnych praktyk seksualnych¹¹⁵, został pozbawiony opieki Bożej. Na jesieni 1444 r. do Władysława dotarła groza sytuacji, w jakiej się znalazł. Uwierała go świadomość niedotrzymania umowy z Turkami, zdawał sobie sprawę z mniejszej liczby wojska niż w czasie poprzedniej wyprawy, niepokoił się odejściem części nieopłaconych rycerzy polskich. Nad tym wszystkim górowały wyrzuty sumienia i strach przed konsekwencjami złamania obietnicy danej Bogu. Za taką interpretacją tego fragmentu przemawia

¹¹⁰ Ann., lib. 11–12, s. 311.

¹¹¹ https://elexicon.scriptor.es/pl/pl/lemma/IURAMENTUM#sense_II [dostęp: 1.12.2022].

¹¹² *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, t. 5, Warszawa 2007, s. 661–662.

¹¹³ Ann., lib. 11–12, s. 328.

¹¹⁴ A. Obara-Pawłowska, „*in marium*”, s. 59.

¹¹⁵ Ann., lib. 11–12, s. 328.

zaobserwowane wcześniej konsekwentne pomniejszanie przez Długosza wiarołomstwa króla przy odrzuceniu traktatu szegedyńskiego. Wprowadzony w tej części motyw drugiego krzywoprzysięstwa został rozwinięty i doprecyzowany w opowieści o przyczynach klęski pod Warną.

Wątek drugiego wiarołomstwa Władysława III stawiał pod znakiem zapytania moralne predyspozycje króla Polski i Węgier do przeprowadzenia armii chrześcijańskiej. Stanowił także głęboką rysę na kreślonym na kartach *Roczników* wizerunku panującego jako władcy idealnego, niemal świętego¹¹⁶. Konstatacje te rodziły pytania o przyczyny pojawienia się tego motywu w dziele Długosza. Swego czasu Jacek Krochmal stwierdził, że narracja o grzesznym prowadzeniu się króla stanowi pewien ewenement, nie jest to „prawdziwy obraz Warneńczyka, jaki chce nam przekazać kronikarz”¹¹⁷. Innym tropem poszedł Janusz Tazbir, który sądził, że pobożnemu kronikarzowi w wyjaśnianiu klęski warneńskiej o wiele ważniejsza wydała się kwestia obyczajowa niż złamanie traktatu międzynarodowego¹¹⁸. Można też próbować wskazać na niechęć Długosza do Jagiellonów – przedstawicieli obcej dynastii na tronie polskim. Wystarczy wspomnieć o bardzo ambiwalentnym stosunku kanonika krakowskiego do ojca¹¹⁹ oraz brata¹²⁰ Władysława III. Długosz szukając odpowiedzi na przyczynę klęski chrześcijan pod Warną, mógł oprzeć się też na plotkach lub własnych bardzo radykalnych ocenach prowadzenia się władcy¹²¹. Wskazane powyżej możliwości nie wyczerpują jednak kwestii

¹¹⁶ Zgodzić się przy tym trzeba z twierdzeniem, że nieomal hagiograficzny portret Władysława zamieszczony w dziele kanonika krakowskiego był bardzo sztamkowy, a władca został w nim pozbawiony cech indywidualnych (M. Koczerska, *Mentalność*, s. 122; P. Szewdo, *op. cit.*, *passim*).

¹¹⁷ J. Krochmal, *Władysław Warneńczyk w świetle Roczników Jana Długosza*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 1997, 8, s. 135–136.

¹¹⁸ J. Tazbir, „Krzywoprzysięzca”, s. 514. Podobnie uważa A. Talarowski, *Dzieje w rękach Opatrzności. Elementy historiozofii Jana Długosza i jej uwarunkowania*, „Roczniki Historyczne” 2018, 84, s. 208.

¹¹⁹ A. Obara-Pawłowska, *Stanowiska Jana Długosza wobec cudzoziemskich władców na tronie polskim*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2019, 11, s. 139–140. O sposobie kreowania wizerunku Władysława Jagiełły przez Długosza vide także: J. Skomial, *Jan Długosz o Władysławie II Jagiellie. (Charakterystyka króla w świetle „Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae”)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Iuridica” 1994, 61, s. 15–31; A. Talarowski, *Od poganina do króla arcychrześcijańskiego. Wizerunek Władysława Jagiełły w Rocznikach Jana Długosza*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2017, 9, s. 127–152.

¹²⁰ J. Krzyżaniakowa, *Portret niedokończony. Kazimierz Jagiellończyk w Annales Jana Długosza*, w: *Ecclesia, cultura, potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. Krasa et al., Kraków 2006, s. 498–499.

¹²¹ A. Obara-Pawłowska, „*in marium*”, s. 51.

zamieszczenia fragmentów traktujących o przeniewierstwie króla wobec Boga. Długosz znany był z dążenia do nadania swemu dziełu wymiaru moralizatorsko-dydaktycznego¹²². Wynikało to z obecnego w tym stuleciu przekonania, że historia miała być narzędziem kształtowania i utrwalania wzorców właściwego postępowania w życiu społecznym¹²³. Ujęta w ramy moralizowania opowieść o niedotrzymaniu słowa danego Bogu, i to zarówno przez chrześcijan łamiących nakazy boskie, jak i monarchę, ich najwyższego świeckiego reprezentanta, nosiła znamiona *exemplum*. Ta typowa dla średniowiecza forma przekazu, występująca zarówno samodzielnie, jak i stanowiąca część innych utworów literackich, doskonale nadawała się do ugruntowywania wzorów pożądaných działań lub przestrzegania przed zachowaniami, które mogły skutkować potępieniem jednostki¹²⁴. Napiętnowanie grzesznych, budzących obrzydzenie aktywności seksualnych Władysława połączono z przekazem o tym, że król oraz wierni Kościoła katolickiego dopuścili się największej zbrodni, tj. licznych zdrad i przeniewierstw popełnionych wobec Boga. Takie ujęcie pozwalało na racjonalizację rozmiaru klęski pod Warną. Sromotna porażka oraz jej konsekwencje dla państwa, tj. trudny okres bezkrólewia, niepewność co do losów Władysława, ale także przyszłości Królestwa Polskiego, sprawiły, że wydarzenie to jawiło się jako bardzo traumatyczne dla pokolenia kronikarza. Przyjmuje się ponadto, że okresy związane z nieobecnością monarchy były też szczególnie uciążliwe dla Kościoła¹²⁵, na którego dobro kronikarz był bardzo mocno wyczulony. Nie dziwi więc zamieszczona w dwunastej księdze *Roczników*, zaraz na początku roku 1445, zapiska o reakcji Polaków na tragiczne wiadomości spod Warny. Długosz, posługując się hiperbolą, informował, że po nadejściu wieści o klęsce

¹²² Jan Długosz, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 1–2, red. I. Dąbrowski et al., Varsaviae 1964, s. 58–59; S. Gawęda, *Ocena niektórych problemów historii ojczyzny w „Rocznikach Jana Długosza”*, w: *Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 1980, 65, s. 184; M. Wichowa, *Jana Długosza przedmowa do Annales, czyli List dedykacyjny do Zbigniewa Oleśnickiego jako tekst o charakterze zalecającym dzieło autora*, w: *Odczytywanie Długosza*, red. K. Janus, B. Łukarska, E. Hak, Częstochowa 2016, s. 26–29.

¹²³ M. Zwiercan, *Komentarz Jana z Dąbrówki do Kroniki Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem*, Wrocław 1969, s. 178; U. Borkowska, *Regnum*, s. 3; S. Swieżawski, *U źródeł nowożytnej etyki. Filozofia moralna w Europie XV wieku*, Kraków 1987, s. 193.

¹²⁴ T. Szostek, *Exemplum w polskim średniowieczu*, Łódź 1997, s. 80; B. Geremek, *Exemplum i przekaz kultury*, w: *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. B. Geremek, Wrocław 1978, s. 61.

¹²⁵ D. Wróbel, *Bezkrólewie, małoletniość i nieobecność władcy w Rocznikach Jana Długosza*, w: *Jan Długosz (1415–1480)*, s. 228–229.

w każdym polskim domostwie opłakiwano bliskich poległych¹²⁶. Wyeksponowanie przez Długosza kwestii niewywiązania się przez Władysława z przyrzeczenia złożonego Bogu, przy dość zdawkowym potraktowaniu krzywoprzysięstwa monarszego wobec Turków, spełniało jeszcze jedno ważne zadanie. Klęskę pod Warną można było dzięki temu przedstawić jako karę wymierzoną przez Najwyższego. Niewierni stanowili jedynie narzędzie w Jego rękach, co do pewnego stopnia racjonalizowało rozmiar porażki strony chrześcijańskiej. Motyw Boga-mściciela, karzącego za złe uczynki, wpisywał się w poglądy historiozoficzne prezentowane przez kanonika krakowskiego¹²⁷.

Analiza fragmentów *Roczników* pozwala stwierdzić, że Długoszowe narracje o dwóch wiarołomstwach Władysława III nie stanowią odrębnych opowieści. Pozostają one ze sobą powiązane w większym stopniu, niż do tej pory przypuszczano. Bardzo zdawkowe opisy krzywoprzysięstwa, polegającego na niedotrzymaniu przez króla zobowiązań wobec strony tureckiej, na poziomie faktograficznym pozostawały zgodne z ugruntowaną w owym czasie w Europie tradycją. Wyraźnie widać przy tym dążenie kronikarza do pomniejszenia odpowiedzialności monarchy za zaistniały stan rzeczy. Zrzucenie winy na osoby trzecie – m.in. duchownych związanych z obozem papieskim – pokrywały się z opiniami formułowanymi przez zwolenników przewagi soboru nad papieżem. Zwraca również uwagę brak wyraźnego powiązania przez Długosza klęski pod Warną ze złamaniem postanowień traktatu. Celem tak kreowanego przekazu była chęć odsunięcia oskarżeń o niewywiązanie się z warunków umowy, które były formułowane przez niektóre środowiska pod adresem władcy. Chodziło przy tym o ochronę nie tyle osoby Władysława Jagiellończyka, co samej instytucji króla Polski. Inną rolę w opowieści Długosza odgrywał motyw wiarołomstwa panującego wobec Boga. W umoralniającej narracji o grzechach seksualnych Władysława monarcha ten jawi się przede wszystkim jako zwykły śmiertelnik. Znamienne jest to, że kronikarz przyporządkował występki króla do bliżej nieokreślonych przestępstw popełnianych przez ogół chrześcijan. Jednak zachowanie i działania władcy, z racji pełnionej przezeń godności, oddziaływały na dobrostan jego poddanych. Ukazanie tragicznych skutków wiarołomstwa wobec Najwyższego stanowiło wyraźną przestrożę dla innych. Przy okazji opisu krzywoprzysięstwa Władysława dziejopis wyraźnie stwierdził, że budzące odrazę aktywności króla oraz powiązane z nimi złamanie przysięgi doprowadziły do porażki chrześcijan na polach warneńskich. Tym samym wprowadzony tu motyw

¹²⁶ Ann., lib. 12 (1), s. 13.

¹²⁷ S. Gawęda, *op. cit.*, s. 183.

niedotrzymania ślubowania Bogu odwracał uwagę od krzywoprzysięstwa władcy chrześcijańskiego wobec sułtana.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Printed sources (Źródła drukowane)

- Callimachi Ph., *Historia de rege Vladislao*, red. I. Lichońska, commentariis historicis illustravit T. Kowalewski, in linguam Polonam traduxit A. Komornicka, Varsoviae 1961.
- Decreta Regni Hungariae 1301–1457*, red. F. Döri, G. Bónis, V. Bácskai, Budapest 1976.
- Długosz J., *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 1–2, red. I. Dąbrowski et al., Varsoviae 1964.
- Długosz J., *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 10, consilium red. S. Gawęda et al., Varsoviae 1985.
- Długosz J., *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 11–12, consilium red. C. Baczkowski et al., Varsoviae 2001.
- Długosz J., *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 12(1) [1445–1461], consilium red. C. Baczkowski et al., Cracoviae 2003.
- Enee Silvii Piccolominei epistolarium seculare complectens De duobus amantibus, De naturis equorum, De curialium miseriis*, post R. Wolkan iterum recognouit edidit A. van Heck, Città del Vaticano 2007.
- Enee Silvii Piccolominei postea PII PP. II De Evropa*, edidit commentarioque instruxit A. van Heck, Città del Vaticano 2001.
- Eneas Silvius Piccolomini, *Historia Austriacis*, w: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum*, Nova series, t. 1, Einteilung von M. Wagendorfer, hrgs. von J. Knödler und M. Wagendorfer, Hannover 2009.
- Fr. Ambrosius O.S. Aug., Epistula de clade Varnensi*, wyd. R. Ganszyniec, „Kwartalnik Historyczny” 1925, 39, 3.
- Kalendarz katedry krakowskiej*, w: *Pomniki dziejowe Polski*, seria II, t. V, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, Warszawa 1978.
- Ostroróg J., *Mowa wobec papieża Pawła II (1467)*, w: *Wybór mów staropolskich*, oprac. B. Nadolski, Wrocław–Kraków 1961.
- Poselstwo Jana Hunyadiego do papieża Mikołaja, odprawione przez Mik. Lasockiego, dziekana kap. krak.*, w: *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 1, pars 2, wyd. J. Szujski, Kraków 1876.
- Rocznik Jana z Targowiska*, wyd. E. Kalitowski, *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878.
- Rocznik Chotelskiego*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878.
- Spominki bochnieńskie*, wyd. S. Lukas, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878.
- Spominki krakowskie*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878.
- Spominki lwowskie*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878.
- Spominki przeworskie*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878.
- Spominki sochaczewskie*, wyd. A. Bielowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, Lwów 1878.
- Św. Tomasz z Akwinu, *Suma teologiczna*, t. 19: *Religijność* (2–2, qu. 81–100), przeł. F.W. Bednarski, London 1971.
- Włodkowic P., *Saevientibus*, w: L. Ehrlich, *Pisma wybrane Pawła Włodkowica*, t. 1, *Works of Paul Wladimiri (a Selection)*, Warszawa 1968.

Studies (Opracowania)

- Boczkowski K., *Homoseksualizm*, Warszawa 1988.
- Borkowska U., *Regnum i sacerdotium w pismach Jana Długosza*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1981, 26.
- Borkowska U., *Treści ideowe w dziełach Jana Długosza. Kościół i świat poza Kościołem*, Lublin 1983.
- Brown P., *Ciało i społeczeństwo. Mężczyźni, kobiety i abstynencja seksualna we wczesnym chrześcijaństwie*, Kraków 2006.
- Chachaj M., *Znajomość dzieł Eneasza Sylwiusza Piccolominiego w dawnej Polsce*, „*Czasy Nowożytne*” 1998, 4.
- Czamańska I., *Chrześcijańskie małżonki sultanów tureckich. Małżeństwa polityczne w Imperium Osmańskim w XIV i XV wieku*, „*Balkanica Posnaniensia. Acta et studia*” 2013, 20.
- Czapski A., *Mikołaj Lasocki – humanista, dyplomata, mecenas (ok. 1380–1450)*, „*Notatki Płockie*” 1981, 26, 1 (106).
- Danti A., „*Utopijny*” aspekt literatury antytureckiej we Włoszech i w Polsce w połowie XVI wieku, w: *Od Lamentu świętokrzyskiego do Adona. Włoskie studia o literaturze staropolskiej*, red. G. Borgi Bercoff, T. Michałowska, Warszawa 1995.
- Dąbrowski J., *Rok 1444, Spór o traktat szegedyński*, Wrocław 1966.
- Dąbrowski J., *Władysław I Jagiellończyk na Węgrzech (1440–1444)*, Warszawa 1922.
- Drelicharz W., *Miejsce Excerpta ex fontibus incertis w warsztacie historiograficznym Jana Długosza*, w: *Jan Długosz (1415–1480). Życie i dzieła*, red. L. Korczak, M.D. Kowalski, P. Węcowski, Kraków 2016.
- Dubel L., *Kallimach – włoski realizm polityczny w Polsce*, „*Zeszyty Naukowe Puławskiej Szkoły Wyższej*” 2002, 4.
- Duda M., Józwiak S., *Ze świata średniowiecznej symboliki. Gest i forma przysięgi w chrześcijańskiej Europie (X–XV w.)*, Kraków 2014.
- Dymmel P., *Tradycja rękopiśmienna Roczników Jana Długosza*, Warszawa 1992.
- Fijałkowski P., *Homoseksualizm. Wykluczenie – transgresja – akceptacja*, Warszawa 2009.
- Garbaciak J., *Kallimach jako dyplomata i polityk*, Kraków 1948.
- Garbaciak J., *Ze studiów nad polską polityką zagraniczną na przełomie XV i XVI w. w świetle nowo odkrytych źródeł w Zagrzebiu*, w: *Dziesięciolecie Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie*, Kraków 1957.
- Gawęda S., *Ocena niektórych problemów historii ojczyzny w „Rocznikach Jana Długosza”*, w: *Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*” 1980, 65.
- Gawlas S., *Świadomość narodowa Jana Długosza*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1983, 27.
- Geremek B., *Exemplum i przekaz kultury*, w: *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. B. Geremek, Wrocław 1978.
- Grabski A.F., *Polska w opiniach Europy Zachodniej XIV–XV w.*, Warszawa 1968.
- Grabski A.F., *Wiersze o klęsce warneńskiej: z dziejów okolicznościowej poezji politycznej w Polsce w XV w.*, „*Prace Polonistyczne*” 1967, 23.
- Graff T., *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków 2008.
- Graff T., *Katolicki episkopat metropolii gnieźnieńskiej i lwowskiej wobec wyboru pseudopapieża Feliksa V przez sobór bazyilejski*, „*Nasza Przyszłość*” 2003, 99.
- Graff T., *Prataci kapituły krakowskiej wobec kryzysu Kościoła w latach 1339–1449*, w: *Ecclesia semper reformanda. Kryzysy i reformy średniowiecznego Kościoła*, red. T. Gałuszka, T. Gaff, G. Ryś, Kraków 2013.

- Graff T., *Wpływ Kościoła powszechnego na społeczeństwo polskie w pierwszej połowie XV wieku. Wybrane zagadnienia*, „*Analecta Cracoviensia*” 2012, 44.
- Gutgsell J., *The Gift of Tears: Weeping in the Religious Imagination of Western Medieval Christianity*, „*Anglican Theological Review*” 2015, 97, 2.
- Halecki O., *The Crusade of Varna. A Discussion of Controversial Problems*, New York 1943.
- Halecki O., *Nowe uwagi krytyczne o wyprawie warneńskiej*, „*Rozprawy PAU Wydziału Historyczno-Filozoficznego*” 1939, seria II, 45, 5.
- Halecki O., *Spór o Warneńczyka*, „*Teki Historyczne*” 1958, 9.
- Harvey K., *Episcopal Emotions: Tears in the Life of the Medieval Bishop*, „*Historical Research*” 2014, 87, 238.
- Jefferson J., *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad. The Ottoman-Christian Conflict from 1438–1444*, Leiden–Boston 2012.
- Kołodziejczyk D., *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th Century). An Annotated Edition of ‘Ahdnames and Other Documents*, Leiden–Boston–Köln 2000.
- Koczerska M., *Mentalność Jana Długosza w świetle jego twórczości*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1970, 15.
- Kolankowski L., *Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne*, wydanie trzecie poprawione i uzupełnione, Olsztyn 1991.
- Kolankowski L., *Sylweta Jagiellonów: w pięćsetną rocznicę śmierci Kr. Władysława Jagiełły*, „*Przegląd Historyczny*” 1934–1935, 32, 1.
- Kołodziejczyk D., *Stosunki dawnej Rzeczypospolitej z Turcją i Tatarami: czy naprawdę byliśmy przedmurzem Europy?*, „*Praktyka Teoretyczna*” 2017, 4 (26).
- Kołodziejczyk D., *Traktat segedyński odnaleziony?* „*Balcanica Posnaniensia. Acta et studia*” 1997, 8.
- Krochmal J., *Władysław Warneńczyk w świetle Roczników Jana Długosza*, „*Balcanica Posnaniensia. Acta et studia*” 1997, 8.
- Krzyżaniakowa J., *Portret niedokończony. Kazimierz Jagiellończyk w Annales Jana Długosza*, w: *Ecclesia, cultura, potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. Krasa, A. Januszek, A. Nalewajek, W. Polak, Kraków 2006.
- Lewandowski P., *Grzech sodomii w przestrzeni politycznej, prawnej i społecznej Polski nowożytnej*, [b.m.w.] 2014.
- Łukasiewicz K., *The Real Date of the Szeged Manifesto*, „*Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*” 2007, 60, 4.
- Markowski M., *Doktrynalne podstawy krakowskiego koncyliaryzmu średniowiecznego*, „*Folia Historica Cracoviensia*” 1999, 6.
- Maślanka-Soro M., *Nowołacińska literatura włoska w Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku*, w: *W przestrzeni Południa: kultura Pierwszej Rzeczypospolitej wobec narodów romańskich: estetyka, prądy, konteksty, style kulturowe*, red. M. Hanusiewicz-Lavallee, Warszawa 2016.
- Michalski W., *Rodzinne dzieje z nieodległej przeszłości w pamięci polskich rodzin rycerskich*, w: *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, cz. 1, *Przeszłość obrazowana w tradycjach i ujęciach historiograficznych*, red. J. Banaszkiewicz, A. Dąbrówka, P. Węcowski, Warszawa 2018.
- Młynarczyk Z., *Falszywe zeznania w polskim prawie karnym*, Warszawa 1971.
- Modlińska A., *Piętnastowieczny kodeks rękopiśmienny z listami i mowami Eneasza Sylwiusza Piccolominiego w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej KUL*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*” 2004, 84.

- Nagy P., *Religious Weeping as Ritual in the Medieval West*, „Social Analysis: the International Journal of Anthropology” 2004, 48, 2.
- Nikodem J., *Długosz i Kallimach o koronie węgierskiej Władysława III*, „Balcanica Posnaniensia: Acta et studia” 1997, 8.
- Nikodem J., *Gniewosz – Jadwiga – Wilhelm. Krytyka przekazu „Annales” Jana Długosza*, „Przegląd Historyczny” 2007, 98, 2.
- Nikodem J., *Jadwiga król Polski*, Wrocław 2009.
- Nikodem J., „Przełomy, odrodzenia i upadki” w *Długoszowej wizji dziejów ojczystych*, „Klio Polska. Studia i Materiały z Dziejów Historiografii Polskiej” 2018, 10.
- Nikodem J., *Zbigniew Oleśnicki w dziełach Jana Długosza*, „Nasza Przyszłość” 1997, 87.
- Nowak-Dłużewski J., *Okolicznościowa poezja polityczna w Polsce. Średniowiecze*, Warszawa 1963.
- Obara-Pawłowska A., „*in marium libidinem proclivus*” – *Długoszowa narracja o grzesznym życiu Władysława Warneńczyka*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2022, 21, 1.
- Obara-Pawłowska A., *Pamięć o bitwie pod Warną w polskich źródłach historiograficznych do końca XVI wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2021, 148, 3.
- Obara-Pawłowska A., *Polish Monarchs’ Sexuality in the Light of the Annals by Jan Długosz*, „Res Historica” 2021, 51.
- Obara-Pawłowska A., *Stanowiska Jana Długosza wobec cudzoziemskich władców na tronie polskim*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2019, 11.
- Ojrzyski R., *Obraz Polski i Polaków w pismach Eneasza Sylwiusza Piccolominiego (papieża Piusa II)*, Warszawa 2014.
- Olkiewicz J., *Kallimach doświadczony*, Warszawa 1981.
- Potkowski E., *Warna 1444*, Warszawa 2004.
- Prochaska A., *List Andrzeja de Palatio o kłesce warneńskiej*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1882.
- Prochaska A., *Uwagi krytyczne o kłesce warneńskiej*, Kraków 1900.
- Przybyszewski B., *Jadwiga i Wilhelm*, „Analecta Cracoviensia” 1975, 7.
- Ptak J., *Bitwy w Rocznikach Jana Długosza*, w: *Jan Długosz – w kręgu badań historyków i literaturoznawców*, red. T. Giergiel, Sandomierz 2017.
- Rogowski P., *Przysięga w średniowiecznym prawie polskim*, Lublin 2016.
- Rozbiór krytyczny *Annalium Poloniae* Jana Długosza z lat 1385–1444, t. 1, oprac. S. Gawęda, K. Pieradzka, J. Radziszewska, K. Stachowska, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961.
- Rudzi E., *Polskie królowe*, Warszawa 1985.
- Salomon M., *Bizancjum wobec wyprawy warneńskiej*, w: *Świat chrześcijański i Turcy osmańscy w dobie bitwy pod Warną*, red. D. Quirini-Popławska, Kraków 1995.
- Semkowicz-Zarembina W., *Powstanie i dzieje autografu Annalium Jana Długosza*, Kraków 1952.
- Semkowicz-Zarembina W., *Przedmowa*, w: *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 1–2, red. J. Dąbrowski, Warszawa 2012.
- Shaw S.J., *Historia Imperium Osmańskiego i Republiki Tureckiej*, t. 1, 1280–1808, Warszawa 2012.
- Skomiał J., *Jan Długosz o Władysławie II Jagielle. (Charakterystyka króla w świetle „Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae”)*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Iuridica” 1994, 61.
- Słaboszowska K., *Płacz i łzy w księgach X–XII Roczników Jana Długosza*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2022, 14.
- Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, t. 5, Warszawa 2007.

- Spremić M., *Despota serbski Jerzy Branković i bitwa pod Warną w 1444 roku*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia” 1997, 8.
- Sroka S., *Sława, chwała, plotka: Władysław Warneńczyk jako król Węgier*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2016, 15, 2.
- Stachoń B., *Polityka Polski wobec Turcji i akcji antytureckiej w wieku XV do utraty Kilii i Białogrodu (1484)*, Oświęcim 2015.
- Stanley J.D., *Constructing a Narrative: the History of Homosexuality in Poland*, w: *New Social Movements and Sexuality: Conference Papers from the Sixth Meeting of the Socialism and Sexuality Network*, Sofia University, October 2004, red. M. Chateauvert, Sofia 2006.
- Subera I., *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*, Warszawa 1981.
- Syrjczyk J., *Krzywoprzysięstwo w systematyce kanonicznego prawa karnego*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny” 1991, 34, 1–2.
- Swieżawski S., *U źródeł nowożytnej etyki. Filozofia moralna w Europie XV wieku*, Kraków 1987.
- Szostek T., *Exemplum w polskim średniowieczu*, Łódź 1997.
- Szwedo P., *Sub banderio cruciatæ – jako średniowieczny rycerz idealny. Wizerunek władcy na podstawie Roczników Jana Długosza*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2017, 9.
- Tafiłowski P., *„Imago Turci”. Studia z dziejów komunikacji społecznej w dawnej Polsce*, Lublin 2013.
- Talarowski A., *Dzieje w rękach Opatrzności. Elementy historiozofii Jana Długosza i jej uwarunkowania*, „Roczniki Historyczne” 2018.
- Talarowski A., *Od poganina do króla arcychrześcijańskiego. Wizerunek Władysława Jagiełły w Rocznikach Jana Długosza*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2017, 9.
- Tazbir J., *„Kzywoprzysięzca Władysław” w opinii potomnych*, „Kwartalnik Historyczny” 1985, 92, 3.
- Teterycz-Puzio A., *Wojownik, obrońca wiary i uciśnionych? Wzorce rycerskie w świetle średniowiecznych przekazów narracyjnych*, w: *Ethos rycerski w kulturze. Tradycje i kontynuacje*, t. I, *W kręgu średniowiecza*, red. T. Banaś-Korniak, B. Stuchlik-Surowiak, Katowice 2017.
- Wichowa M., *Jana Długosza przedmowa do Annales, czyli List dedykacyjny do Zbigniewa Oleśnickiego jako tekst o charakterze zalecającym dzieło autora*, w: *Odczytywanie Długosza*, red. K. Janus, B. Łukarska, E. Hak, Częstochowa 2016.
- Wielgus S., *Teoria ius gentium w średniowiecznej Polsce. Geneza, historia, twórcy, oryginalność, główne problemy*, w: *Paweł Włodkowic i polska szkoła prawa międzynarodowego*, Warszawa 2018.
- Wojciechowski T., *Episkopat Polski w czasach biskupstwa Zbigniewa Oleśnickiego*, „Saeculum Christianum: Pismo Historyczno-Społeczne” 2003, 10, 1.
- Wróbel D., *Bezkrólewie, małoletniość i nieobecność władcy w Rocznikach Jana Długosza*, w: *Jan Długosz (1415–1480). Życie i dzieła*, red. L. Korczak, M.D. Kowalski, P. Węcowski, Kraków 2016.
- Wróbel P., *Udział państw zachodnich Bałkanów w wyprawach antytureckich Władysława Jagiełły i następców i księstwa węgierskiego dla ich położenia politycznego*, w: *Świat chrześcijański i Turcy osmańscy w dobie bitwy pod Warną*, red. D. Quirini-Popławska, Kraków 1995.
- Wyrozumski J., *Królowa Jadwiga. Między epoką piastowską a jagiellońską*, Kraków 2006.
- Zarebski I., *Gesta Sbignei jako element ewolucji w genezie Annalium Jana Długosza*, w: *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, red. Z. Budkova et al., Warszawa 1960.
- Zarebski I., *Stosunki Eneasza Sylwiusza Piccolominiego z Polską i Polakami*, Kraków 1939.

Zwiercan M., *Komentarz Jana z Dąbrowki do Kroniki Mistrza Wincentego zwanego Kadłubkiem*, Wrocław 1969.

Żmudzki P., *Dux fabulosus. O tradycji historiograficznej osnutej wokół postaci Leszka Czarnego od „Gesta Lestkonis” do dzieł Bartosza Paprockiego*, Warszawa 2023.

Websites (Strony internetowe)

https://lexicon.scripores.pl/pl/lemma/IURAMENTUM#sense_II [dostęp: 1.12.2022].

NOTA O AUTORZE

Anna Obara-Pawłowska – adiunkt w Katedrze Historii Starożytnej i Średniowiecznej w Instytucie Historii UMCS w Lublinie. Jej zainteresowania naukowe skupiają się na badaniach nad dziełami Jana Długosza oraz polityką gospodarczą w wiekach średnich.

ABOUT THE AUTHOR

Anna Obara-Pawłowska – assistant professor in the Department of Ancient and Medieval History at the History Institute UMCS in Lublin. Her research interests focus on the works by Jan Długosz and economic policy in the Middle Ages.